ESKİÇAĞ YAZILARI

7

AKRON

ESKİÇAĞ ARAŞTIRMALARI

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ DİLLERİNİ VE KÜLTÜRLERİNİ
ARAŞTIRMA MERKEZİ DİZİSİ

9

DİZİ EDİTÖRLERİ

AHMET VEDAT ÇELGİN

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü.
e-mail: celgin@ttmail.com
Tel: 0212 - 4555700 / 15855, 15860
Fax: 0212 - 2456877

N. EDA AKYÜREK ŞAHİN

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü.
e-mail: edasahin@akdeniz.edu.tr
Tel: 0242 - 310 61 84
Fax: 0242 - 227 85 77

ESKİÇAĞ YAZILARI

7

YAYINA HAZIRLAYANLAR

N. Eda AKYÜREK ŞAHİN
M. Ertan YILDIZ
Hüseyin UZUNOĞLU

Arkeoloji ve Sanat Yayınları
İSTANBUL 2015

ISBN xxxxxxxxxxxxx
© 2015 Her hakkı saklıdır.
Arkeoloji ve Sanat Yayınları / Archaeology and Art Publications
Hayriye Cad. Cezayir Sok. Mateo Mratoviç Apt. No: 5/2, 34425
Beyoğlu - İstanbul / Türkiye
Tel: (+9) 0 212 293 03 78 (pbx), Faks: (+9) 0 212 245 68 77
e-mail: nezihbasgelen@gmail.com

İÇİNDEKİLER

Editörlerden
A. Vedat ÇELGİN - N. Eda AKYÜREK ŞAHİN
IX

Küçük Asya'da -ianos ile Türetilmiş İsimlerle İlgili Bir Ön Çalışma
Thomas CORSTEN
1

Teimiussa ve Andriake'den İki Mezar Yazıtı Üzerine Gözlemler
Mehmet ALKAN
17

Toroslar'da Yaşayan ve Dağları Tutanların Ülkesi: Isauria
Deniz KAPLAN - Ulus TEPEBAŞ
27

Zarların Kehâneti: Küçük Asya'da Fark Yaratan Bir Gelenek
Asuman COŞKUN ABUAGLA
57

Klasik Dönem'de Lykia Bölgesi'nin Dinsel Yapısı
Bilsen Ş. ÖZDEMİR
99

Yazıtlar Işığında Ephesos Esnaf ve Zanaatkâr Dernekleri
Yadigâr DOĞAN
121

Antikçağ'da Glykon Kültü
Fatih YILMAZ
157

Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 6
Magnesia ad Maeandrum'dan *Leukophryeneia* Festivali ile
Asylia'ya İlişkin Üç Dekret (Kararname)
Sevgi SARIKAYA
223

Eski Yunan Edebi Kaynakları 3
Sofist ve Biyografi Yazarı Philostratos
Elif AKGÜN KAYA
251

Anadolu'nun Antik Spor Yazıtları 1
Laertes'ten Sporcu Kallipianos'un Yazıtı
Nurşah ÇOKBANKİR ŞENGÜL
271

Εἰς Μνήμην | In Memoriam

Prof. Dr. Sencer Şahin

11.05.1939 – 16.10.2014

Cumhuriyetin erdemine ve onun evrensel hümanist değerlerine yürekten inanmış, Yüce Mustafa Kemal'in açtığı aydınlanma yolunda kararlılıkla yürümüş, çok önemli hizmetlerde bulunmuş, çevresine ışık saçmış bir aydın ve yurtsever olan, Atatürk Türkiyesi'nin Yunan-Latin Epigrafisi, Klasik Eskiçağ Tarihi ve Tarihî Coğrafya bilim dallarında yetiştirdiği en önde gelen bilimcilerden, gerçek bir doğa dostu ve hayvan sever, değerli yol göstericimiz Prof. Dr. Sencer Şahin'in aziz anısına, derin saygı, minnet ve bağlılıkla ...

EDİTÖRLERDEN

Akron Eskiçağ Araştırmaları'nın 9. sayısına ulaşmış olmasının mutluluğu içerisindeyiz. Ancak buruk bir mutluluk bu. Çünkü dizimizin isim babası, daima engin bilgisine başvurduğumuz, başımız sıkıştığında yardımımıza koşan, çok değerli hocamız Prof. Dr. Sencer Şahin'i 16.10.2014 tarihinde yitirdik. Kendisi her zaman bizi yüreklendiren, moralimizi, çalışma şevk ve arzumuzu artıran, başlıca destekçimizdi. Akron artık Sencer Şahin gibi olağanüstü bir enerji ve esin kaynağından yoksun olarak ama onun ilke ve önerileri doğrultusunda yoluna devam edecek. Siz değerli okurlarımızın yakın ilgi ve desteği sürdükçe dizimizi daha ilerilere taşıyacağımıza, böylece sevgili Sencer Hocamızın ruhunu da şad edeceğimize inanıyoruz.

Elinizdeki kitap bir "Eskiçağ Yazıları" sayısı oldu. İlginizi çekeceğini umduğumuz on çalışmadan oluşan demeti Eskiçağ araştırmaları açısından çok önemli bir kaynak türü olan antik yazıtlarla ilgili yazıların daha fazla yer tuttuğu, epigrafi ağırlıklı bir içerikle beğenilerinize sunuyoruz.

Kitabın ilk yazısı Anadolu Eskiçağ tarihi ve epigrafi araştırmalarının önde gelen isimlerinden Thomas Corsten tarafından Almanca olarak kaleme alınmış, onomastik (isim bilimi) ile ilgili, dikkat çekici bir yayının Türkçe çevirisidir. Corsten bu çalışmasında, Anadolu Yunan ve Roma yazıtlarında karşımıza çıkan "-ianos" son ekli şahıs adlarının kökenini, zaman içinde evrilmesini ve kullanım şekillerini yazıtlardan örnekler vererek açıklıyor. Ülkemizde antik şahıs adları konusunda özgün araştırma ve yayınların yok denecek kadar az olması dolayısıyla bu türden bir çalışmanın Gülden Peker tarafından titizlikle dilimize kazandırılmasını önemsiyor ve alanındaki önemli boşluğu kısmen de olsa dolduracağını düşünüyoruz.

İkinci yazımızda Mehmet Alkan, Teimiussa ve Andriake'den, daha önce yayımlanmış iki mezar yazıtını yeniden ele alıyor ve hatalı okumaları düzeltip yeni tamamlamalar öneriyor. Bu özgün çalışmanın, eksik veya hatalı yayımlanmış bir yazıtın nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair güzel bir örnek oluşturduğu kanısındayız.

Üçüncü yazı Deniz Kaplan ile Ulus Tepebaş tarafından kaleme alınmış olup Antikçağ Anadolusu'nun fazla araştırılmayan bölgelerinden Isauria hakkındadır. Yazarların belli başlı antik ve modern kaynaklara dayanarak ortaya koydukları çalışmanın, bu dağlık ve az tanınan bölgenin tarihine

ve tarihî coğrafyasına ilgi duyanlar için olduğu kadar araştırmacılar açısından da yararlı olacağını düşünüyoruz.

Bir sonraki yazı Antikçağ'daki çok yaygın dinsel uygulamalardan kehânet (bilicilik) alanı içinde özel bir yer tutan zar kehânetiyle ilgilidir. Asuman Coşkun Abuagla Anadolu'da köklü bir geleneğe sahip zar kehâneti türlerine ve uygulamalarına yazıtlardan örnekler vererek bizleri Antikçağ'ın bu gizemli dünyasına, meraklı bir yolculuğa çıkarıyor.

Daha sonra Bilsen Ş. Özdemir'in antik Lykia Bölgesi'nin Klasik Çağ'daki dinsel inançları ve tapınım gören tanrıları konusunu irdeleyen ilginç yazısını bulacaksınız. Antikçağ Anadolusu'nun kendine özgü kültürüyle dikkat çeken bölgelerinden Lykia'nın karmaşık dinsel inançlar yapısını yetkinlikle sistematikleştirerek ortaya koyduğu bu yazıyı Eskiçağ'ın çok tanrılı dinsel inançlarına ilgi duyanlara özellikle öneririz.

Altıncı yazımız Yâdigar Doğan tarafından kaleme alındı. Doğan, Roma İmparatorluk Çağı'nda Asia Eyaleti'nin başkenti olan ve mesleksel dernekler bakımından diğer kentlere göre daha fazla çeşitlilik gösteren Ephesos'taki, varlığı yazıtlar aracılığıyla belgelenen esnaf ve zanaatkâr derneklerinin sosyal statüsü, kent tarafından nasıl görüldükleri, kent yönetimi ve elit tabaka ile ilişkilerinin nasıl olduğu sorularına yanıt bulmaya çalışıyor. Yazı özellikle sosyo-kültürel tarih çalışmaları yapanlar için yararlı bir kaynak niteleğindedir.

Kitabın izleyen yazısı Tanrı Glykon'u ve sahte peygamber Aleksandros'u konu alıyor. Glykon kültünün doğuşunu, gelişimini ve ardındaki çok ilginç olayları, halkın dinsel duygularını sömüren sahte peygamber Aleksandros'un ibret verici, önlenemez yükselişini çok yönlü bilgi kaynaklarının ışığında araştıran Fatih Yılmaz, vardığı sonuçları ayrıntılı bir şekilde gözler önüne seriyor. Modern çağda hâlâ sahte peygamberler bulunduğuna göre, çıkar sağlamaya yönelik bu duygu sömürüsünün ve derin yaranın insanlık var oldukça da var olmaya devam edeceği anlaşılıyor. Bu açıdan, yazıyı ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

"Eskiçağ Yazıları 7"nin son sayfalarını Akron Eskiçağ Araştırmaları dizimizin seri yazılarına ayırdık. Bu yazılardan ilki, "Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları" serisinin altıncı yazısı olup Sevgi Sarıkaya yazısında, Magnesia ad Maeandrum'dan, kentin baştanrısı Artemis Leukophryene onuruna düzenlenen Leukophryeneia festivaline ilişkin üç Hellenistik dekreti (kararnameyi) konu alıyor. Sarıkaya bu önemli belgeleri tanıtır-

ken, hem "asylia" (dokunulmazlık) olgusuna değiniyor, hem de dekretlerin Magnesia'nın Hellenistik Çağ tarihine katkılarını değerlendiriyor.

Elif Akgün Kaya'nın "Sofist ve Biyografi Yazarı Philostratos" başlıklı yazısı, "Eski Yunan Edebi Kaynakları" seri yazılarımızın üçüncüsünü oluşturmakta. Akgün Kaya bu yazısında, aynı aileye mensup Philostratos'ları eserleriyle tanıttıktan sonra, "İkinci Sophistik" diye nitelendirilen felsefe akımına/döneme adını veren ünlü sophist Philostratos'un yaşamı ile yapıtları üzerinde duruyor. Yazının antik felsefe ve edebiyat tarihi açılarından ilgi uyandıracağını düşünüyoruz.

Bu sayımızla birlikte yeni bir seriye başlıyoruz. Küçük Asya'nın spor ve sporcu yazıtları açısından zenginliğini göz önünde tutarak "Anadolu'nun Antik Spor Yazıtları" başlığıyla yayımlamayı planladığımız seri yazıların ilkini Nurşah Çokbankir Şengül kaleme aldı. "Eskiçağ Yazıları 7"nin son yazısını oluşturan bu yazıda, Kilikia kentlerinden Laertes'te ele geçen, Sporcu Kallipianos ile ilgili bir yazıt tanıtılmaktadır. Kallipianos'un mezar epigramı olan, Homerik vezinle (heksametron) yazılmış söz konusu şiir, yaşamının en verimli çağında ölen bir sporcu için ağıt niteliğindedir.

Zengin bir içeriğe sahip olması için çaba harcadığımız, Akron dizimizin 9. kitabını siz değerli okurlarımıza sunarken, iyi okumalar diler, bize daima güç veren ilgi ve desteğinizin devamını bekleriz.

A. Vedat ÇELGİN N. Eda AKYÜREK ŞAHİN

ANTİKÇAĞ'DA GLYKON KÜLTÜ

Fatih YILMAZ*

Glykon (Γλύκων) kültü İ. S. 2. yüzyıl ortalarında[1] Aleksandros isimli bir hekim tarafından (Lucian. *Alex*. 22)[2], memleketi Abonouteikhos'ta (İnebolu) kurulmuştur. Hiciv yazarı Lukianos tarafından sahte peygamber (ψευδόμαντις) olarak anılan Aleksandros bazı özellikleriyle insan başlı bir yılan tasarlamış ve onu Pythagoras'ın ruh göçü öğretisinden esinlenerek Yeni Asklepios (Νέος Ἀσκληπιός) ilan etmiştir[3]. Bunun ötesinde kendisinin bizzat Pythagoras'ın ruhunu taşıdığını, anne tarafından Perseus soyundan geldiğini ve babasının Asklepios'un oğlu Podaleiros olduğunu duyurmuştur. Yarattığı yeni Asklepios'a bir süre sonra Glykon ismini vererek, tanrıyla insanlar arasındaki yegâne peygamberlik görevini kendisi

* Arş. Gör. Fatih Yılmaz, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Antalya (fatihyilmaz@akdeniz.edu.tr).

Bu çalışma daha önce Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nde "*Glykon Kültü*" başlığı altında ve hocam Prof. Dr. N. Eda Akyürek Şahin danışmanlığında lisans bitirme tezi olarak tarafımdan hazırlanmıştır. Beni bu çalışma konusuna teşvik eden değerli hocama teşekkürü borç bilirim.

[1] Aleksandros'un kehânet merkezini kurduğu tarih hakkında genel görüş İ. S. 140-145 yılları arasıdır. Konuya ilişkin olarak bkz. Fox 1986, 241; Hollstein-Jarman 1995, 29; Miron 1996, 161; Jones 1998, 108; Chaniotis 2002, 68; Ogden 2009, 282.

[2] Aleksandros, Glykon kültünün kuruluşundan önce de hekimlik mesleğini icra etmiştir. Konuya ilişkin olarak bkz. Jones 1986, 135; Victor 1997, 4-5, 135; Chaniotis 2002, 69.

[3] Söz konusu *epitheton*'un oldukça az kullanılmasına karşın, hemen hemen aynı dönemde İmparator Hadrianus'un da Neos Asklepios olarak anılması, *epitheton*'un bu dönemdeki kullanımı açısından dikkat çekicidir (I.Pergamon II. 365). Konuya ilişkin olarak bkz. Robert 1980, 400; Victor 1997, 38; Chaniotis 2002, 80; Petsalis-Diomidis 2010, 20, 214-216.

üstlenmiştir. Böylece mesleği sayesinde edindiği hekimlik bilgilerini teoloji ve felsefi birikimiyle harmanlayıp Asklepios, Apollon, Sabazios gibi tanrıların kültlerine ait birçok pratiği de Glykon kültüne uyarlamayı başarmıştır. Eklektik bir yapıya sahip olan Glykon kültünün içerisinde uygulanan ritüeller, gizemler ya da tanrı tarafından verilen kehânetler ayrı ayrı değerlendirildiğinde özgün bir konumda olmasalar da, bütünsel anlamda ünik bir yapı oluşturmuşlardır. Ayrıca İkinci Sofistik Dönem olarak adlandırılan, entelektüel tartışmaların en yüksek seviyede yapıldığı, kehânet merkezlerinin en etkin şekilde işlerlik kazandığı, Hıristiyanlığın ise artık her yerde hissedildiği İ. S. 2. yüzyılda, Aleksandros'un söz konusu başarısı göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir[4]. Zira Glykon kültünün tek bir merkezi ve peygamberi bulunmasına karşın yaklaşık çeyrek asır gibi kısa bir sürede ünü önce çevre kentlere, sonra Bithynia, Galatia ve Trakya bölgelerine, en nihayetinde ise imparatorluğun başkenti Roma'ya kadar ulaşmıştır (*Alex.* 2). Bunun sonucunda uzak bölgelerden ziyaretçi çekebilme hususunda Klaros gibi köklü kehânet merkezleriyle yarışır duruma gelerek[5], Markoman'larla yapılan savaş öncesinde İmparator Marcus Aurelius'a savaşın seyri hakkında bir kehânet gönderecek kadar önemli bir konuma yükselmiştir. Bu çalışma Aleksandros'un Glykon kültüne adapte ettiği çeşitli uygulamaları sunarak kültü tanıtmayı ve Aleksandros'un kısa sürede bu denli geniş coğrafyaya ulaşabilmesini sağlayan nedenler üzerinde durmayı amaçlamaktadır.

[4] Söz konusu dönem, Antikçağ'da ilk kez Philostratos (s*oph*. 481.) tarafından İkinci Sofistik Dönem şeklinde adlandırılmıştır, bkz. bu kitapta Elif Akgün Kaya'nın (2015, 251-270) yazısı.

[5] Fox 1986, 242.

Lukianos'un "Aleksandros ya da Sahte Peygamber" Adlı Eseri

Aleksandros ve Glykon kültünün içeriğine ilişkin yegâne edebi kaynak Samosata'lı (Samsat) yazar Lukianos'un İ. S. 180'li (*Alex.* 48)[6] yıllarda kaleme aldığı "*Aleksandros ya da Sahte Peygamber*" adlı eseridir. Yazar, Aleksandros'un çocukluğundan başlayarak kültün kuruluşu, gelişimi, içeriği ve Aleksandros'un ölümü ile sonrasında yaşanan olaylara ilişkin detaylı bilgiler vermektedir[7]. Henüz ilk satırlarda eserini dostu Celsus'un (*Alex.* 1-2, 17, 20-21, 61)[8] isteği üzerine yazdığını belirtmesine rağmen, bunun esas nedeni olarak Aleksandros ile yaşadığı kişisel husumet gösterilmektedir. Bu durum bazı modern araştırmacıların Lukianos'un verdiği bilgilere kuşkuyla bakmalarına neden olsa da, Glykon kültüne ilişkin az

[6] Lukianos'un söz konusu eserinde İmparator Marcus Aurelius'un İ. S. 180 yılındaki ölümüne değinmesi, eserin imparatorun ölümünden sonra yazıldığını göstermektedir. Konuya ilişkin olarak bkz. Fox 1986, 243; Swain 1996, 324.

[7] Eserin stil-kritik incelemeleri için bkz. Branham 1984, 143-163; Gunderson 2007, 479-510; Petsalis-Diomidis 2010, 45-66.

[8] Lukianos'un anlatısında sıkça değindiği Celsus adlı dostunun, Epikurosçu ve büyücülere karşı kitapları bulunan eğitimli bir yazar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kişiye atfedilen ve günümüze kalan herhangi bir eserin bulunmaması nedeniyle, kimliği noktasında belirsizlikler vardır. Ancak yine de kilise yazarlarından Origenes İ. S. 3. yüzyılda *Contra Celsum* adlı eseriyle, Celsus adlı bir kişinin İ. S. 170-180 yılları arasında yazdığı Hıristiyanlık karşıtı *Logos Alethes* eserine bir reddiyede bulunmuştur. Origenes'in söz ettiği Celsus adlı kişi ile Lukianos'un bahsettiği kişi aynı dönemlerde yaşamış, muhtemelen eserlerini aynı dönemde yazmış ve büyücülerle şarlatanların karşısında yer almıştır. Ayrıca bu iki yazarın söz ettikleri haricinde aynı dönemde yaşayan Celsus adlı başka bir yazarın bilinmemesi, adı geçen Celsus'ların aynı ve tek bir kişi olduğunu akla getirse de, Origenes'in bahsettiği Celsus'un Platoncu, Lukianos'unkinin ise Epikurosçu olması bu yorumu geçersiz kılmaktadır. Konuya ilişkin olarak bkz. Harmon 1961, 174-175 dn. 1, 204-205 dn. 1; Branham 1984, 150; Jones 1986, 133-134; Clay 1992, 3440-3441.

sayıdaki arkeolojik, epigrafik ve nümismatik kaynaklar Lukianos'u destekler niteliktedir[9].

Aleksandros ve İ. S. 2. Yüzyılın İlk Yarısı

İ. S. 2. yüzyılın hemen başlarında Abonouteikhos kentinde doğan Aleksandros[10] küçük yaşlardan itibaren, bir önceki yüzyılda peygamberliğini ilan eden Tyana'lı (Kemerhisar/Niğde) Apollonios'un yoldaşlarından bir hekimin yanında eğitim almıştır[11]. Bu kişi hekimlik becerilerini Aleksandros'a öğretmesinin karşılığında ondan hem bir hizmetçi hem de bir haz aracı olarak faydalanmaktaydı (*Alex.* 5-6). Zira Aleksandros'un aldığı eğitim, bu dönemdeki tıp eğitim sistemi ile paralel olarak usta çırak ilişkisi üzerinden yürütülüyor ve hekimle akrabalık bağı olmayan bir çırağın aldığı eğitime karşılık belirli bir ücret ödemesi gerekiyordu[12]. Hekimlik, Roma İmparatorluğu'nun batısında kölelerin ve azatlıların icra ettiği, doğusunda ise itibarlı ve yüksek statüde fazlaca saygı gören bir meslekti[13]. Bu nedenle coğrafya ve dönem göz önüne alındığında Aleksandros için en elverişli mesleklerden birisi olarak hekimlik ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında Aleksandros ve hocası gibi kendisini hekim olarak ilan eden kişilerin önünde herhangi bir kriter bulunmaması nedeniyle bu kişilerde-

[9] Fox 1986, 241-249; Jones 1986, 134; Chaniotis 2002, 68; Petsalis-Diomidis 2010, 13. Glykon kültüne ilişkin arkeolojik, nümismatik ve epigrafik verilerin derlendiği kaynaklar için bkz. Drexler 1890, 1692-1693; Cumont 1910, 1468-1469; Cook 1925, 1082-1085; Robert 1981, 501-530; Battaglia 1988, 279-283; Karasalihoğlu 2013, 349-366. Bu konuda bir yüksek lisans tezi de Türkçe olarak M. Karasalihoğlu (2011) tarafından hazırlanmıştır.

[10] Nock 1928, 160; Dalziel 1936, 93; Macmullen 1966, 115; Jones 1986, 134.

[11] Aleksandros eğitimini büyük olasılıkla Abonouteikhos kenti dışında almıştır. R. L. Fox (1986, 245) da bu kapsamda Aleksandros'un, Apollonios'un kurduğu ve neredeyse bir felsefe okuluna dönüştürdüğü Aigai'daki Asklepios Tapınağı'nda eğitim almış olabileceğini belirtmektedir.

[12] Jackson 1999, 53; Aytaçlar 2006, 61.

[13] Nutton 1969, 40-41; Aytaçlar 2006, 59-60. Ayrıca Küçük Asya'daki hekimlere ilişkin detaylı bir katalog çalışması için bkz. Nissen 2006.

ki ustalık seviyesinin belirlenmesi de oldukça zordu[14]. Buna rağmen genel olarak iyi hekimlerin merkezi yerleşimlerde bulunduğu görülürken; kırsalda, kendisini kanıtlayamamış, halkı büyücülükle kandırarak para kazanmaya çalışan ve muhtemelen Aleksandros'un da bir süreliğine içinde yer aldığı gezgin hekimler bulunmaktaydı[15]. Özellikle İ. S. 2. yüzyıldan itibaren gezgin hekimlerin mesleki kabiliyetlerini arttırma yerine para kazanma gayretinde bulunmaları, başta entelektüel çevrede olmak üzere tüm toplum tarafından onlara duyulan güvenin azalmasına sebebiyet vermiştir[16].

Söz konusu mesleğin İ. S. 2. yüzyılda olağandışı bir şekilde yaygınlaşması ve Aleksandros gibi birçok gencin bu mesleği tercih etmesinin arka zemininde ise Roma İmparatorluğu'nun sosyal politikaları önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Aleksandros'un eğitimini yürüttüğü ve gençlik çağlarına denk gelen İmparator Traianus (İ. S. 98-117) ile İmparator Hadrianus (İ. S. 117-138) dönemlerinde hekimlere tanınan vergi muafiyeti, rahiplik, yargıçlık, elçilik, askerlik gibi birçok devlet hizmeti muafiyeti ve dokunulmazlık gibi ayrıcalıklar söz konusu meslekte bir yığılmaya neden olmuştur[17].

---

[14] Phaedrus (I. 14), bir ayakkabı tamircisinin kendisini kolayca nasıl doktor olarak tanıttığını aktarmaktadır.

[15] Dion Khrys. *Orat*. VIII. 7; IX. 4.

[16] Plin. *nat.* XXIX. 5. 11; Mart. *Ep*. I. 67; V. 9.

[17] İmparator Traianus'un getirmiş olduğu vergi muafiyeti için bkz. SEG XXXI. 952. İmparator Hadrianus'un vermiş olduğu ayrıcalıklar için bkz. Dig. 27. 1. 6. 8. Bu ayrıcalıkların hekimlik mesleğinde bir yığılmaya neden olması ve Roma İmparatorluğu'nu ekonomik açıdan oldukça güç duruma düşürmesi sebebiyle, İmparator Antoninus Pius (İ. S. 138-161) kentlerde bulunan ayrıcalıklı hekim sayısına bir sınırlama getirmiştir. Bu düzenlemeye göre artık küçük kentlerde ayrıcalığa sahip beş, orta ölçekli kentlerde yedi, büyük kentlerde ise on hekim bulunabiliyordu. Dig. 27. 1. 6. 2. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Magie 1950, 634; Jackson 1999, 52; Aytaçlar 2006, 28.

Aleksandros eğitimini yürüttüğü bir dönemde, çocukluk yaşlarını henüz geride bırakırken hocasını kaybetmiştir (*Alex.* 7). Bundan sonra geçimini sağlamak üzere Byzantion'lu Kokkonas adında koro şarkıları yazan bir kişiyle ortaklık kurarak, Glykon kültünü ortaya atana kadar yaklaşık yirmi yıl boyunca kent kent dolaşmıştır. Bu sırada yaşı ilerlemiş Pella'lı zengin bir kadın, uzun boylu, beyaz tenli ve seyrek sakallı Aleksandros (*Alex.* 3) ile birlikte olmak istemiş, sahte peygamber de kadının zenginliğinden faydalanmak üzere ortağı Kokkonas ve yaşlı kadınla birlikte Pella kentine gitmiştir (*Alex.* 7)[18]. Aleksandros burada insanların yılanlara gösterdikleri yakınlıktan oldukça etkilenmiş gözükmektedir. Zira bu bölgede Thebai kentinin kurucusu Kadmos ve eşi Harmonia'nın, öldükten sonra yılana dönüştüğüne inanılması ve tapınım görmesi gibi birçok kutsal yılan inancı bulunmaktaydı[19]. Söz konusu inançlarda yılan genel olarak yeraltı tanrısı, evlerin, gömülü hazinelerin ve su kaynaklarının koruyucusu, hastalıklardan ve büyülerden koruyan, bereket ve doğurganlığın sembolü kutsal bir varlık olarak görülmekteydi[20]. Buna paralel olarak Aleksandros ile ortağı Kokkonas da umut ve korku tiranlarının insanların yaşamını nasıl yönettiğini fark ederek, biraz düşünüp fikir alışverişinde bulunduktan sonra bir kehânet merkezi kurmaya karar vermişler ve buradan, ileride kullanmak üzere etkileyici bir yılan satın almışlardır (*Alex.* 7-8)[21]. Ancak kısa sürede aralarında anlaşmazlık baş göstermiş; Kokkonas kehânet

[18] D. Ogden (2009, 290), Aleksandros'un Pella'ya gidişini Lukianos'un sahte peygamber ile Büyük İskender'i bağdaştırma isteği olarak gördüğünden, sahte peygamberin Pella'ya hiç gitmemiş olabileceği üzerinde durmaktadır.

[19] Eur. *Bacch*. 1330-1339. Ayrıca bkz. Kos 1991, 184-185; Aronen 1996, 129.

[20] Dalziel 1936, 96; Kos 1991, 183-190.

[21] Lukianos'un anlatısına göre bu yılanlar evcildi ve insanlarla birlikte yaşıyorlardı; dahası çocuklarla birlikte yatıp kalkıyor ve tıpkı bir bebek gibi kadınların memelerinden süt emiyorlardı. Yılanların bebeklere bu denli yakın olması tarihsel kişiliklere atfedilen mitlerde de sıkça yer almaktadır. Bu bağlamda Romalı komutan Scipio Africanus (Auct. *Liber de Vir ill.* 49) ve İmparator Nero'nun (Tac. *ann.* XI. 11) doğuş mitlerinde de yılan öğesinin kendisini göstermesi dikkat çekicidir.

merkezinin yeri için Kalkhedon'u, Aleksandros ise memleketi Abonouteikhos'u uygun görmüştür. Sonunda Aleksandros'un isteği olmuş ve kehânet merkezinin Abonouteikhos'ta kurulması kararlaştırılmıştır (*Alex*. 9-10).

İ. S. 2. yüzyıl Küçük Asya'sı, hem yerel ve Doğu kökenli birçok tanrı ve tanrıçaya sahip olmasıyla politeist dinler açısından hem de içerisinde barındırdığı monoteist dinlerle inanç anlamında oldukça hareketlidir. Bu nedenle Aleksandros ve ortağının bu rekabet ortamında aldıkları karar daha da ilgi çekici hâle gelmektedir. Zira Didyma, Klaros ve Mallos gibi köklü kehânet merkezlerinin en güçlü devirlerini yaşadığı, farklı birçok merkezin kurulduğu ve büyücülüğün artış gösterdiği bu dönemde[22], her geçen gün sağlık ve kehânet üreten merkezlere yenileri eklenmekte, bunun yanında eskiden popüler olan kültlerde ise tekrar bir canlanma yaşanmaktaydı. Sinope'de kentin kurucusu tanrısal Autolykos, Mysia'daki Hadrianoi kentinde ise Zeus Kersoullos kehânet vermeye devam ediyor[23], Lykia Bölgesi'ndeki Patara kentinde ise İmparator Nero Dönemi'nde (İ. S. 54-68) sular altında kalarak yıkılan Apollon kehânet merkezi İ. S. 141 yılındaki büyük depremden sonra ünlü euergetes (hayırsever) Opramoas'ın yardımlarının ardından yeniden kehânet üretmeye başlıyordu[24].

Hıristiyanlık ise ilk ortaya çıktığında Yahudiliğin içinde bir grup olarak algılanırken, İ. S. 2. yüzyılla birlikte artık kendisini yavaş yavaş ayrıştırdığı ve farklı bir kimliğe büründüğü görülmektedir[25]. Her ne kadar Pa-

[22] Weinreich 1921, 137-138; Fox 1986, 241-243; Mitchell 1993, II 13-14; Miron 1996, 156; Victor 1997, 40; Chaniotis 2002, 67-68, 72; Marek 2003, 112.

[23] Şahin 2001, 76-77; Marek 2003, 112.

[24] Opramoas'ın Patara kentine yaptığı yardımlar için bkz. SEG XXX. 1535. Opramoas ve tüm Lykia'da gerçekleştirdiği yardımlar için bkz. Akdoğu-Arca 2002, 79-90. Apollon kehânet merkezi ve yerleşimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin 2009, 337-352. Apollon'un Küçük Asya'daki kültlerine ilişkin olarak bkz. Parke 1985.

[25] Marek 2003, 112; Kaçar 2008a, 267.

ganlar, Hıristiyanları bölücü bir unsur olarak algılamış ve tanrıların gazabını devletlerinin ve kendilerinin üzerine çektiklerini düşünmüşlerse de[26] bu dönemde Hıristiyanlık Karadeniz sahillerinde önemli ölçüde yayılmış ve kendine zemin bulmuştur (*Alex.* 25)[27]. Bölgede sahte peygamber Aleksandros ile eş zamanlı olarak öne çıkan başka bir isim de, Yahudilikle Hıristiyanlık arasındaki farkı kalın çizgilerle vurgulayan ve İ. S. 140'lı yıllarda Roma'ya sürgün edilen Sinope'li Markion idi[28]. Montanist Hıristiyan grubu ise yine aynı dönemde, yaklaşık İ. S. 156 yılında, kurucuları Montanus liderliğinde Phrygia'da ortaya çıkmıştır[29]. Bunun yanında İ. S. 165 yılındaki Olimpiyat oyunlarında kendisini yakan Parion'lu (Kemer/Biga/Çanakkale) Kynik Peregrinus Hıristiyanlık ile tanıştıktan sonra bu dinin mensuplarından birisi olmuş, ancak kısa zamanda kendisini yeni bir kült lideri olarak ilan etmiştir[30].

Glykon Kültünün Kuruluşu, Gelişimi ve Uygulamaları

Aleksandros ve Kokkonas bu rekabet ortamında bir kehânet merkezi kurmak için Abonouteikhos'un en uygun yer olduğu hususunda fikir birliği etmişler ve planlarını uygulamaya, bazı yerel kentlerin de yeni bir kült

---

[26] İmparator Antoninus Pius Dönemi'ne kadar Hıristiyanlara devlet nezdinde nasıl bir uygulama yapılacağı belirlenmemiştir (Plin. *epist.* X. 96. Ayrıca bkz. Miron 1996, 157). Ancak daha sonra Hıristiyanlara yapılan kovuşturmalar giderek artmıştır. İmparator Marcus Aurelius (*Medit.* XI. 3.) ise kovuşturmalara rağmen inançlarına sıkı sıkıya bağlı kalan Hıristiyanları dik kafalılıkla suçlamıştır. Bu dönemde Hıristiyanlığın Küçük Asya'daki genel durumuna ilişkin ayrıca bkz. Kaçar 2008a, 267-278.

[27] Kaçar 2008b, 197-215.

[28] Epiph. *Pan.* XLII. 1. 1-3.

[29] Eus. *HE.* V. 16. 7. Ayrıca bkz. Chaniotis 2002, 70; Kaçar 2002, 39-59.

[30] Peregrinus hakkında birçok antik yazar bilgi verse de, temel eser Lukianos'un Περί τῆς Περεγρίνου τελευτής (*Peregrinus'un Ölümü Hakkında)* adlı kitabıdır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Dalziel 1936, 95; Fritz 1937, 656-663; Marek 2003, 112.

kurmak için kehânetine danıştığı Kalkhedon'dan başlamışlardır[31]. Kentteki en eski tapınak olan Apollon Pythaios Tapınağı çevresine, üzerinde *Asklepios, babası Apollon ile birlikte pek yakında Pontos'a gidecek ve Abonouteikhos'a yerleşecek* yazan tunç tabletler gömmüşlerdi[32]. Zira Antikçağ'da tapınaklar tanrıların yeryüzündeki evleri olarak görülür, bu nedenle de konumları ve mimarilerinin yalnızca ilgili tanrı tarafından belirlenmesi gerekirdi. Aleksandros da bilinen bir geleneğin takipçisi olmuş; kült kuruluşlarından ya da önemli kült düzenlemelerinden önce keşfedilen kutsal metinler gibi, gömdüğü tabletlerin bulunmasını ve haberin kısa zamanda yayılarak Abonouteikhos'a ulaşmasını sağlamıştır (*Alex.* 10)[33]. Daha sonra kurduğu düzene başkasının ortak olmasını önlemek amacıyla Sinope'ye yakın bir bölgeye yeni bir peygamber geleceğini kendi ismine göndermede bulunarak Sibylla kehânetlerinden çıkarmıştı (*Alex*. 11)[34]. Tanrı Asklepios'un Abonouteikhos'a yerleşeceği öğrenilince, kentliler Yeni Asklepios için hemen bir tapınak inşa etmeye başlamış[35] ve Asklepios ile kızı Hygieia'yı betimleyen yeni

---

[31] Fox 1986, 244.

[32] Robert 1980, 395; Jones 1986, 136; Marek 2003, 115.

[33] İ. Ö. 4. yüzyılda Andania'daki Yüce Tanrılar'ın (*Megaloi Theoi*) gizem törenlerinde yapılan kutsal değişiklikler, Epiteles'in rüyasında aldığı direktifler doğrultusunda bulduğu bir bronz *hydria*'nın içindeki kurşun tabletlerdeki yazılar aracılığıyla gerçekleşmiştir (Paus. IV. 26. 6-8.). İ. Ö. 2. yüzyılda Tanrı Sarapis ise bir müridine uyurken yastığının altında bulunan kutsal metin aracılığıyla, Opous'ta bir Sarapis tapınağı kurmasını emretmiştir (IG X 2, 255). Konuya ilişkin farklı örnekler için bkz. Cic. *Div.* II. 85-86; Sokolowski 1955, 53-58. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Weinreich 1921, 139 -140; Chaniotis 2002, 70; Busine 2012, 242-243.

[34] Eski Yunancada rakamların harflerle belirtilmesi nedeniyle, bu kehânette sözü edilen bazı rakamlar da aslında Aleksandros'un isminin ilk dört harfi olan Αλεξ'i oluşturmaktadır. Aleksandros bununla da yetinmemiş, çıkacak peygamberin isminin dört heceli olacağını belirterek tam anlamıyla kendi ismini açıklamıştır. Harmon 1961, 191; Jones 1986, 136.

[35] İnşa edilen yeni tapınak, Mithradates V. Euergetes Dönemi'nde (İ. Ö. yak. 150-120) varlığı bilinen Zeus Poarinos Tapınağı'ndan sonra kentteki bilinen ikinci tapınaktır. Abonouteikhos'taki Zeus Poarinos kültü ile ilgili yazıtlar için bkz. Rei-

sikkeler darp etmişlerdir (Res. 1-2)[36]. Bu esnada İ. S. 140'lı yılların ortalarına gelindiğinde Aleksandros, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde ise büyük sıradağların ve gür ormanların arasında, kapalı bir coğrafyada bulunan memleketi Abonouteikhos'a geri dönmüştür[37]. Sahte peygamber memleketine yerleşir yerleşmez ilk olarak dış görünümünde ve ataları konusunda birtakım değişiklikler yapma ihtiyacı duymuştur.

Res. 1. Asklepios ve Hygeia betimli Abonouteikhos sikkesi.

nach 1905, 114 (= Marek 1993, 155 no. 1); Robert 1950, 69 (= Marek 1993, 156 no. 2). Kültle bağlantılı olduğu düşünülen sikke için bkz. Rec. Gén. 1, lev. XVII 6. Zeus Poarinos kültü hakkında detaylı bilgi için bkz. Reinach 1905, 116-117; Robert 1950, 69-70; Robert 1980, 409, dn. 67; Şahin 2001, 154; Saprykin 2009, 253.

[36] Rec. Gén. 3, lev. XVII 8 (Res. 1); 4, lev. XVII 9 (Res. 2). A. V. B. Miron'a (1996, 159 dn. 44) göre bu betim kentin manevi mutluluğunu vurgulamaktadır.

[37] Aleksandros'un Abonouteikhos'a geri dönüş tarihine ilişkin bkz. Jones 1986, 134-147; Hollstein-Jarmon 1995, 29; Miron 1996, 161; Victor 1997, 6-7; Chaniotis 2002, 68. Bunun yanında kentin içine kapalı yapısı nedeniyle buraya ulaşımın oldukça zor olduğu tahmin edilmektedir. Zira Karadeniz sahili boyunca Roma yolu inşa edilmiş olduğu bilinmesine karşın, herhangi bir mil taşı bulunmayan kentin ismi hiçbir yol listesinde de görülmemektedir. Konuya ilişkin olarak bkz. Fox 1986, 241-242; French 1988, 183; Marek 1993, 82; Miron 1996, 158; Bryer-Winfield 2007, 19, 67, 100 dn. 55. Bu nedenle kentin ulaşımı ve ticareti muhtemelen ağırlıklı olarak güvenilmez (ἀσφαλής) olarak nitelendirilen limanı aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Abonouteikhos'un limanı hakkında bkz. Arr. *Perip.* 14; Anon. *Periplus* 19-20. Kente bir ziyaret gerçekleştirdiği bilinen yazar Lukianos'un da buraya gelişinde (*Alex.* 55) ve dönüşünde (*Alex.* 56) deniz yolunu tercih ettiği görülmektedir. Buna rağmen söz konusu gemi seyahatlerinde yolcular ya da tüccarlar için bilinen en önemli endişe kaynağı Batı Rüzgarı (Ζέφυρος) idi. Abonouteikhos'lular muhtemelen Batı Rüzgarı'nın kendileri açısından sahip olduğu bu önem nedeniyle darp ettikleri sikkelerde onu bir insan figürüyle kişileştirmişlerdir. Rec. Gén. 19, lev. XVII 23. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Fox 1986, 241.

Öncelikle dış görünüşünden başlayarak, felsefi mentalitesine uygun olan Pythagorasçılar gibi saçlarını uzatmış[38], yarısı beyaz yarısı erguvan rengi bir kıyafet içinde, Perseus gibi elinde bir yelkovan kuşu taşımaya başlamıştı (*Alex.* 11). Daha sonra ise muhtemelen diğer kültlerde rahip ailelerinin tanrılarla olan akraba ilişkilerini dikkate alarak, kendi atalarını tanrısal bir soyla yeniden şekillendirmiştir (Res. 3)[39].

Res. 2. Asklepios ve Hygieia betimli Abonouteikhos sikkesi.

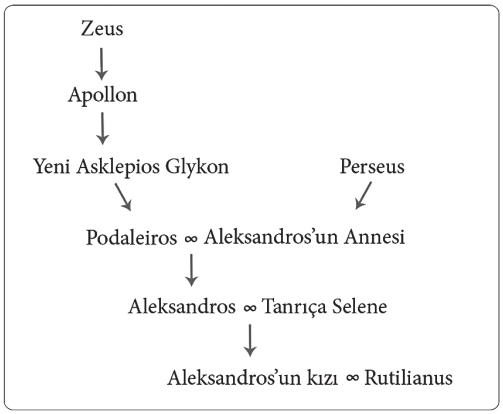

Res. 3. Sahte Peygamber Aleksandros'un Soyağacı.

Abonouteikhos'luların anne ve babasını tanımasına ve soylu bir aileye sahip olmadığını bilmesine rağmen, Aleksandros anne tarafından, mitolojik ve kültürel arka planıyla kendisi için uygun bir figür olan Perseus'un soyundan geldiğini duyurur[40]. Babasının ise Asklepios'un oğlu Podaleiros[41]

[38] Chaniotis 2002, 70. Pythagoras'ın simgesi olarak uzun saçlar hakkında bkz. Caster 1938, 9; Victor 1997, 42.

[39] Victor 1997, 37; Chaniotis 2002, 79.

[40] Perseus, Pontos ve Paphlagonia bölgelerinde bulunan Amisos ve Amastris şehirlerindeki yerel bağlantılarının yanı sıra, Aleksandros'un kendisine rol model aldığı Apollonios'un Asklepios kültünü kurduğu Kilikia'daki Aigai kentinin de kurucu kahramanıdır. Fox 1986, 246; Chaniotis 2002, 79.

olduğunu ilan ederek kendisini diğer Asklepios rahiplerinden farklı kılmayı başarmıştır (*Alex.* 11). Zira Asklepios kültlerinde rahiplerin ya da hekimlerin tümünün tanrının uzaktan akrabası olduğuna inanılırken Aleksandros, Asklepios'un öz torunu ve Podaleiros'un oğlu konumuna yükselmiştir. Daha sonra ise tanrısallığını bir adım daha ileri taşıyarak, Tanrıça Selene'den bir kızının dünyaya geldiğini bildirecektir (*Alex.* 35).

Bu tanrısal soyun yanında, kendisindeki kutsallığı ortaya çıkarma çabası içinde farklı yöntemlere de başvurmuştur. Ağzından köpükler saçarak sara nöbetleri geçirip tanrısal alametler göstermesi söz konusu çabalardan biri olarak değerlendirilebilir (*Alex.* 12). Zira onunla hemen hemen aynı dönemde peygamberliğini ilan eden Montanus'un da aynı titreme ve sara nöbetleri yaşamaktaydı[42]. Bunların yanında Sibylla'nın ağzından köpükler saçarak kendinden geçmiş halde kehânet verdiği[43] ve bu durumun kâhinler tarafından insanları etkileme adına sıkça başvurulan bir uygulama olduğu görülmektedir[44].

Bir süre sonra Aleksandros, geleneksel Asklepios kültlerindeki yöntemleri temel alarak, yeni tanrısını ortaya çıkarmanın zamanı geldiğini düşünür. Pella'dan aldığı yavru yılanı bir kaz yumurtasının içine koymuş ve orijinal bir yumurta olarak algılanması için kırılan yerlerini beyaz mum ve üstübeç ile yapıştırmıştır[45]. Daha sonra Asklepios için yapımına

---

[41] Trikka kentinde yaşayan Podaleiros, Troia Savaşı'nda tıbbi destekte bulunmuştur (Hom. *Il.* XI. 833). Podaleiros hakkında detaylı bilgi için bkz. Edelstein-Edelstein 1945, T 197-216.

[42] Eus. *HE*. V. 16. 7.

[43] Herakl. 92.

[44] Kâhinlerin sara nöbeti geçirmesi ya da bilinçsiz şekilde kehânet üretmelerine ilişkin bazı örnekler için bkz. Hom. *Od*. XX. 360; Aiskh. *Aga.* 1072-1263; Plat. *Phaid*. 244a. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Burkert 2012, 86-88.

[45] Asklepios kültü kuruluşlarındaki kutsal yılanlar için bkz. Danziel 1936, 96; Edelstein-Edelstein 1945, T 423 XXXIII, T 695, T 757, T 846; Victor 1997, 38 dn.

başlanan tapınağın temeline biriken suyun içine yumurtayı yerleştirerek, ertesi sabah kentte yüksek bir sunağın üzerine çıkıp Apollon ile Asklepios isimlerinin sıkça geçtiği İbraniceye ya da Fenikeceye benzer bir dilde bazı şeyler söylemeye başlamıştı (*Alex*. 13). Sahte peygamber, öncüsü niteliğindeki Apollonios'un Tanrı Asklepios'u herkesin gözü önünde yeniden dünyaya getirişini[46] Abonouteikhos'ta tekrar sergilercesine, tanrının birazdan halka kendisini göstereceğini söyledikten sonra hızla tapınak yerine koşmuş ve Apollon ile Asklepios'a okunan dualar eşliğinde suyun içine girmiştir. Önceki gün yerleştirdiği yumurtayı tapınağın temelinden çıkardıktan sonra, elinde Yeni Asklepios olduğunu söyleyerek yumurtayı kırmış ve yavru yılanın elinde süründüğünü gören halk da büyük bir heyecana kapılmıştı (*Alex*. 14). Böylece Asklepios yeni *epiphaneia*'sıyla Abonouteikhos'a göç etmiştir. Zira Asklepios kültlerinde, tanrının kendi kült merkezleri arasında sık sık göç etmesi yaygın bir inançtır[47]. Göç esnasında yumurtanın içinde bir yılana dönüşen Asklepios'un en iyi bilinen göç hareketi İ. Ö. 292 yılında Epidauros'tan Roma'ya yaptığı göçtür[48].

148; Chaniotis 2002, 71. Yılanların yumurtanın içerisine yerleştirilmesine benzer bir uygulama için bkz. Hippol. *ref.* IV. 41.

[46] Philostr. *Ap*. I. 8.

[47] Asklepios'un Zela'dan Eleusis'e (IG II^2, 4960), Epidauros'tan Halieis'e (IG IV^2, 1, 22, 33), Epidauros'tan Sikyon'a (Paus. II. 10. 3), Epidauros'tan Epidauros Limera'ya (Paus. III. 23. 6-7) gibi bazı göçleri bilinmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Ogden 2009, 295.

[48] Liv. XXIX, 11. 1; *perioch.* XI; Ovid. *Met*. XV, 622-744; Val. Max. I, 8. 2; Plin. *nat.* XXIX. 72; Arnob. VII. 44. 8; Aur. Vict. *vir. illus.* XXII; Aug. *civ*. III. 17; Claud. *cons. stil*. III. 171-173; Sidon. *epist.* I. 7. 12. Bunun yanında göç hareketleri esnasında tanrının içinde bulunduğu yumurta bir yenilenme ve geri dönüşü simgelediğinden söz konusu olay bu dönem için olağan bir durumdur (Fox 1986, 245; Eliade 2003, 395-398). Ayrıca Aleksandros, göç hareketleri ve ruh göçü öğretisinden ilham alarak yeni tanrının da ileride Baktria'ya göçeceğini kehânet etmiştir (*Alex.* 43).

Aleksandros Yeni Asklepios'u tüm halkın önünde elinde tutarken, hemen eve geri dönmüş ve birkaç gün dışarıya hiç çıkmamıştı. Yavru yılan da Asklepios kültlerinde alışılageldiği gibi çok kısa sürede büyümüştür[49]. Bu sırada sahte peygamber kendisine küçük ve az ışık alan bir oda ayarlamış, yılanı göğsüne dolayarak hazırladığı makama yerleşmişti[50]. Ancak gerçek yılanı göstermeden keten bezinden hazırlanan ve insana çok benzeyen yılan başını sergilemiştir. Yeni Asklepios "*Glykon'um ben, Zeus'un torununun torunu, insanların ışığı"* şeklindeki kutsal dizelerle kendisine artık Glykon denmesini emretmiştir (*Alex.* 18). Abonouteikhos'lular da tanrının bu isteğini derhal yerine getirerek yılan tanrının tek başına tasviriyle birlikte ΓΛΥΚΩΝ lejantlı sikkeler darp etmişlerdir (Res. 4-6)[51]. Tanrının yeni ismi "tatlı, hoş" (γλυκύς) sıfatından türemiştir ve "sevecen, yardımsever" gibi anlamlar çağrıştırmaktadır[52]. Yılanların Antikçağ'da bu gibi sıfatlarla yakın iliş-

Res. 4. Glykon betimli Abonouteikhos sikkesi.

Res. 5. Glykon betimli Abonouteikhos sikkesi.

Res. 6. Glykon betimli Abonouteikhos sikkesi.

[49] Fox 1986, 245.

[50] Ritüeller esnasında yılanların göğüs kısmına dolanması Sabazios kültünden bilinen bir uygulamadır. Clem. Alex. *prot*. II. 14p. Ayrıca bkz. Caster 1938, 15; Harmon 1961, 197; MacMullen 1966, 118; Victor 1997, 136; Şahin 2001, 162; Ogden 2009, 286.

[51] Rec. Gén. 8, lev. XVII 12 (Res. 4); 9, lev. XVII 13 (Res. 5); 12, lev. XVII 16 (Res. 6). Sikkelerdeki lejant, betimdeki tanrının kolayca tanınması ve diğer tanrılarla karıştırılmaması için özenle yazılmış olmalıdır. Konu hakkında bkz. Petsalis-Diomidis 2010, 29-30.

[52] Glykon adının anlamına ilişkin bkz. Weinreich 1921, 145; Caster 1938, 35; MacMullen 1966, 118; Miron 1996, 174-175; Victor 1997, 144; Chaniotis 2002, 69-70; Ogden 2009, 281; Petsalis-Diomidis 2010, 19; Karasalihoğlu 2013, 350.

ki içinde olduğu bilinmektedir.

Birçok yapıda yılan olarak betimlenen ve isminin kökeni μέλι "bal" kelimesinden türeyen Zeus Meilikhios'a iyiliksever, sevecen, yumuşak başlı gibi anlamlar atfedilmiştir[53]. Bunun yanında yılanlar ile tatlı objelerin, özellikle de balın önemli bir yakınlığı vardır. Atina Akropolisi'nin koruyucu yılanına her ay düzenli şekilde bal çöreği sunulur[54] ve Asklepios kültlerinde kutsal yılan için tanrının tapınaklarına bal çöreği götürülürdü[55]. Boiotia'daki Lebadaia kenti yakınlarında bir mağarada bulunan Trophonios'a ait kehânet merkezine kutsal yılanları yatıştırmak için bal çörekleri getirilmekteydi[56]. Bu bilgiler göz önüne alınarak bal ve yılanlarla özdeşleşen tatlı, sevecen, yumuşak gibi kavramların, Aleksandros'u yeni yarattığı tanrısına Glykon ismini vermeye yönlendirmiş olması muhtemeldir.

Tanrının Glykon adını alışının ardından, yapımına başlanan tapınak tamamlanmış ve Aleksandros da gelen herkese tanrının cevap vereceğini duyurmuştur[57]. İnananlar öğrenmek istedikleri ya da olmasını diledikleri şeyleri yazıyor ve daha sonra da mühürleyip görevlendirilmiş kişiye teslim ediyorlardı. Aleksandros bu mühürleri farklı yöntemlerle açıp kapatabildiği

---

[53] Şahin 2001, 102; Ogden 2009, 281.

[54] Hdt. VIII. 41.

[55] Herod. IV. 90-2.

[56] Aristoph. *av*. 505-509. Trophonios, Orkhomenos Kralı Erginos'un oğlu ya da diğer bir anlatıya göre Tanrı Apollon'un oğludur (Paus. IX. 37. 4; Philostr. *Ap*. VIII. 19). Kardeşi Agamedes ile birlikte Delphoi Tapınağı'nı inşa etmiş, öldükten sonra ise bir kahraman olarak tapınım görmüştür. Boiotia'da Lebadaia kenti yakınlarındaki bir mağarada ona ait bir yeraltı tapınağı ve kehânet merkezi vardır. Lydia Kralı Kroisos gibi tarihi kişiler de bu kehânet merkezine danışmışlardır (Hdt. I. 46; VIII. 134.). Bunun yanında yılanlar Trophonios için de kutsal varlıklar olarak kabul edilirlerdi (Paus. IX. 39. 3).

[57] Ayrıca Küçük Asya'da inşa edilen yapılar, maliyetleri ve Abonouteikhos'taki Yeni Asklepios Tapınağı hakkında bkz. Mitchell 1993, I. 211-217.

için talep edilenleri rahatlıkla öğrenerek, tanrının cevabını ilgili kişilere mühür hiç açılmamış gibi geri veriyordu (*Alex.* 19-21)[58].

Lukianos'un aktarımına göre Aleksandros her bir kehânet için iki *drahmai* ve iki *oboloi* gibi yüksek bir ücret alıyor[59], sosyal statüsü yüksek ve varlıklı kişilere ise daha pahalı olan, tanrının bizzat tapınakta bulunduğunu düşündüren *autophonos* (kendi sesinden) yöntemiyle kehânet veriyordu (*Alex.* 19, 26-27, 35-36)[60]. Bu dönemde Amphilokhos, Mallos'taki kehânet merkezinde haber başına iki *oboloi* alırken (*Alex.* 19), bir işçinin günlük ücreti sadece dört *oboloi'd*u[61]. Sahte peygamber, Glykon'u konuşturabilmek için önceden özenle hazırladığı yılan başının içine turna kuşlarının soluk borularını düzenli bir şekilde yerleştiriyor[62]; böylece zengin kişiler doğrudan Glykon ile görüşme imkânına sahip oluyorlardı. Ancak Aleksandros, bu uygulamayla birlikte insanlarla Tanrı Glykon arasındaki yegâne aracı olma özelliğini kaybetmemek adına birtakım önlemler de almıştır. Bu doğrultuda Glykon bazı tanrı sözleriyle maddi ya da manevi hiçbir şeyi peygamberi Aleksandros'un üzerinde görmediğini ve sadece o

---

[58] Mühürlü zarfların açılmadan okunması gibi dolandırıcılıklar hakkında bkz. Hippol. *ref.* IV. 34. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Jones 1986, 139; Clay 1992, 3444; Chaniotis 2002, 72.

[59] Lukianos'a göre yılda yetmiş-seksen bin *denaria*'dan fazla para kazanıyordu ve C. P. Jones'un (1986, 139-140) belirttiğine göre bu, dört yüz bin *sestertia*'ya karşılık gelmekteydi. Konu hakkında ayrıca bkz. Harmon 1961, 206-207.

[60] Benzer uygulama için bkz. Hippol. *ref.* IV. 28. Konuya ilişkin olarak bkz. Danziel 1936, 92; Harmon 1961, 211; Jones 1986, 140-141 Fox 1986, 248; Victor 1997, 35, 39; Chaniotis 2002 72; Ogden 2009, 285.

[61] Lucian. *Tim.* VI. 12; *Saturn.* 21.

[62] Sahte peygamberin çağdaşı, yazar Hippolytos (*ref.* IV. 41) söz konusu uygulamanın bir benzeri olarak, insanları kandırma amacıyla bir kafatasının farklı yöntemlerle hazırlanarak konuşuyormuş gibi nasıl gösterildiğini aktarmaktadır. Ayrıca bununla bağlantılı olarak heykellerin içerisine yerleştirilen bir düzenek aracılığıyla Delphoi'da altı siren heykelinin şarkı söylediği (Pind. fr. *P.* VIII. 70-71) ve Mısır'daki tanrı heykellerinin konuşarak kehânet verdikleri gibi örnekler de mevcuttur. Konuya ilişkin ayrıca bkz. Duggan 2013, 112.

isteyince dileklerini gerçekleştireceğini ilan etmiştir (*Alex.* 22, 24). Konumunu böylece güçlendiren ve eşsizleştiren Aleksandros, daha sonra Glykon kültünü yaymak amacıyla farklı bölgelere kendi görevlendirdiği kişileri yollamaya başlamıştır (*Alex.* 24).

Kültün ünü yavaş yavaş duyuldukça sadece çevre bölgelerdeki sıradan halk değil, imparatorluğun başkenti Roma'dan yüksek mevkideki insanlar da Aleksandros'a danışmak için yarışır duruma gelmişlerdir. Bu kişiler Aleksandros'la gizli bilgileri paylaşıyorlar ve böylece sahte peygamberin her istediğini yapmak zorunda kalıyorlardı (*Alex.* 31). Roma İmparatorluğu'nda birçok bürokratik görevde bulunmuş, son derece dindar ve geleneklere bağlı Publius Mummius Sisenna Rutilianus da bu kişilerden birisidir[63]. Önce hizmetçilerini Abonouteikhos'a yollayan Rutilianus, ardından kendisi Tanrı Glykon'u görmek için kente gelerek Yeni Asklepios olarak Glykon'un bir tanrı olduğuna kanaat getirmiştir. Bundan sonra kültün peygamberi Aleksandros ile güçlü bir iletişim kuran Rutilianus, bununla da yetinmemiş, kült ve peygamberiyle kurduğu ilişkiyi bir adım ileriye taşıyarak Tanrı Glykon'un buyruğu üzerine, Aleksandros'un sözde Tanrıça Selene'den olma kızıyla evlenmiştir (*Alex.* 35).

Abonouteikhos'ta bunlar yaşanırken, kültle bağlantısı olacak ve onu olumlu yönde etkileyecek çok önemli siyasal olaylar gerçekleşmekteydi. Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırında Parth tehdidi baş göstermiş, İmparator Antoninus Pius da bu tehdidi önceden fark ederek bazı tedbirler almıştı[64]. Buna göre senato eyaleti statüsündeki *Bithynia et Pontus* en geç İ. S. 159 yılında[65], *ex-consul* L. Hedius Rufus Lollianus Avitus'un[66] *legatus*

---

[63] PIR[2] M 711, *suff.* 146; Alföldy 1977, 215, 312; Birley 1981, 248-250; Jones 1986, 141.

[64] SHA *Aur.* VIII. 6; ILS 1076. Ayrıca bkz. Marek 1993, 86; Marek 2003, 51.

[65] Amastris kentinde bulunan bir yazıttan, görev süresi iki buçuk-üç yıl olan Avitus'un, İmparator Pius Dönemi'nde ve İ. S. 159 yılında bu bölgede görev yaptığı bilinmektedir (CIG III, 4152d; SEG XXXV, 1318; XLIII, 1130; IGR III, 84. Ayrıca

Augusti pro praetore unvanıyla bu eyalete atanmasının ardından askeri eyalet statüsü kazanmıştır[67]. Sahte peygamber Aleksandros'a ilişkin söz konusu eserin yazarı olan Lukianos da memleketi Samosata'nın savaş tehdidi altındaki doğu sınırı yakınlarında bulunması nedeniyle, ailesiyle birlikte İ. S. 161 yılında memleketinden ayrılarak batıya bir seyahat gerçekleştirmiştir[68]. Bu seyahat kapsamında Abonouteikhos kentini de ziyaret ederek burada sahte peygamber ile etrafında ona inananların bulunduğu bir ortamda yüz yüze gelmiş, Aleksandros öpmesi için elini ona doğru uzatınca, Lukianos bunun karşılığında sahte peygamberin elini ısırmıştır. Bu davranışının ardından inananların Lukianos'a zarar vermesini engelleyen Aleksandros onunla bire bir görüşerek damadı Rutilianus'un yanında kendisini yüksek mevkilere getirebileceğini söylemiştir. Lukianos da bu teklif karşısında bulunduğu ortamdan zarar görmeden ayrılmak amacıyla bir anlığına da olsa Aleksandros'un peygamberliğini kabul ettiğini herkesin içerisinde ilan etmek zorunda kalmıştır. Sahte peygamber bu durumdan hoşnut kalmış gibi gözükmesine rağmen, Lukianos'un önceden kehânet ocağını suçlayıcı şekilde yazdığı yazılar, damadı Rutilianus'u kızıyla evlenmekten vazgeçirmeye çalışması ve karşılaştıkları esnada elini ısırması gibi nedenlerden dolayı gerçekte kendisine inanmadığını bildiği için, ona bir suikast düzenlemiştir (*Alex.* 55-56). Lukianos şans eseri bu suikastten

---

bkz. Marek 1985, 146-149; Şahin 1992, 86-89; Marek 1993, 83-84; Swain 1996, 326.). Bunun yanında İmparator Marcus Aurelius ve Lucius Verus dönemlerinde bu görevinin devam ettirmiştir (Dig. 50.2.3.2.). Bu bilgilere göre Avitus'un görev süresini İ. S. 159-161 olarak belirlemek mümkündür. Ayrıca söz konusu dönemde eyalet statülerinin değiştirilmesiyle bağlantılı olarak askeri eyalet statüsündeki *Pamphylia et Lycia* da kısa süre sonra Marcus Aurelius'un imparatorluğunun hemen başında senato eyaletine dönüştürülmüştür. Konuya ilişkin olarak bkz. Şahin 1992, 77-91; Eck 2007, 203.

[66] Alföldy 1977, 238; Rémy 1989, 99-101 no. 73; PIR^2 H 40, *ord*. 144.

[67] Marek 2003, 50-51; Eck 2007, 203; Baz 2013, 274.

[68] Lukianos'un Abonouteikhos'u ziyaret ettiği tarih hakkında bkz. Jones 1986, 17-18, 134; Fox 1986, 243; Swain 1996, 324; Flinterman 1997, 280-282.

kurtulmuş ve sahte peygambere dava açmak üzere *Bithynia et Pontus* Eyaleti Valisi Avitus'a başvurmuştur. Ancak Avitus, Aleksandros'u bizzat suç işlerken yakalasa dahi, sahte peygamberle sıkı bağı olan, muhtemelen de artık onun damadı pozisyonunda bulunan ve bu sıralarda Asia Eyaleti valiliği görevini yürüten Rutilianus'a (İ. S. 160/161) duyduğu saygı nedeniyle Aleksandros'u tutuklayamayacağını söylemiştir (*Alex. 57*)[69]. Lukianos da bunun üzerine dava açmaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır.

İmparator Antoninus Pius'un İ. S. 7 Mart 161 tarihindeki ölümünün ardından, Marcus Aurelius ve Lucius Verus kardeşler tahtı henüz yeni devraldıklarında, bu geçiş döneminden yararlanmak isteyen Parthia Kralı III. Vologaeses, Armenia ve Syria bölgelerine saldırılarda bulunur[70]. Bunun üzerine Kappadokia Valisi M. Sedatius Severianus[71] (İ. S. 157?-161), yazar Lukianos'a göre Tanrı Glykon'dan *autophonos* yöntemiyle savaşın seyri hakkında aldığı olumlu kehânet sonucunda, İ. S. 161 yılında Armenia üzerine sefere çıkar. Ancak Severianus, Elegeia'da gerçekleşen savaşta kuşatıldıktan üç gün sonra öldürülür ve muhtemelen IX. Hispania lejyonundan oluşan ordusu da Parth Komutanı Osroes (Khosrhoes) tarafından yok edilir (*Alex. 27*)[72].

Syria Eyaleti'nde İ. S. 161-162 kışında Parthlara karşı alınan başka bir yenilginin ardından bölgede bazı ayrılıkçı hareketler kendini göstermiştir. Olayların ciddi boyuta ulaşması nedeniyle imparatorlardan Lucius Verus İ. S. 162 yılında bölgeye gelmek üzere yola çıkmıştır[73]. Parth'larla yapılan çatışmalara en yakın bölgelerden biri olan Galatia Eyaleti'ni ise muhteme-

---

[69] Rutilianus'un Asia Eyaleti valiliği hakkında bkz. Birley 2000, 121.

[70] ILS 1076; SHA *Pius* IX. 6; *Aur.* VIII. 6.

[71] PIR^2 S 306; Alföldy 1977, 220; Yébenes 2012, 82-83.

[72] Lucian. *Hist. Cons.* 21, 24, 25; Cass. Dio LXXI. 2. 1. Ayrıca bkz. Yébenes 2012, 81-86. IX. Hispania lejyonu için bkz. Birley 2012, 217; Yébenes 2012, 86.

[73] Cass. Dio. LXXI. 1. 3; SHA *Aur.* VIII; *Verus* V. 8; Eutr. VIII. 10. Ayrıca bkz. Birley 2012, 217-218.

len aynı yıl daha çabuk ve güvenli bir geçiş sağlamak, ayrıca deniz gücüne sahip daha etkili bir savunma hattı oluşturmak amacıyla Karadeniz kıyılarına kadar genişleterek yeniden düzenlemiştir.

Res. 7. Ptolemaios'un Haritasına Göre Küçük Asya.

Bu doğrultuda *Bithynia et Pontus* Eyaleti'nde yer alan Amisos, Sinope ve Abonouteikhos kentleri ve teritoryumları kısa süreliğine de olsa Galatia'ya dâhil edilerek eyalet genişletilmiştir (Res. 7)[74]. Ayrıca Aleksandros'un isteğiyle kentin ismi en geç İ. S. 162 yılında[75] söz konusu düzenleme kapsamında ya da bu düzenlemeden bağımsız olarak Ionopolis (Ἰωνόπολις)

[74] Ptol. *geo*. V. 4. 2. Ayrıca bkz. Strobel 1998, 745; Marek 2003, 46; Eck 2007, 203; Baz 2013, 274.

[75] Bu dönemde kentte darp edilen Isis ve Sarapis sikkelerinin, Abonouteikhos'un kurucu kenti olarak kabul edilen Sinope'de İ. S. 162 yılına tarihlenen benzer tipoloji ve seride basılan sikkelerle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Res. 8-9). Konuya ilişkin olarak bkz. Hollstein-Jarman 1995, 30 Fig. 1 (Res. 8); 31 Fig. 3 (Res. 9), 36; Miron 1996, 171.

şeklinde değiştirilmiştir (*Alex.* 58)[76]. Kent, İkinci Sofistik Dönem'in karakterine uygun bir şekilde, kökenleri özellikle Hellen atalarıyla ilişkilendirilmeye çalışılarak, Ionia'lıların efsanevi kahramanı ve aynı zamanda Asklepios'un kardeşi Ion'a atfen "Ion'un kenti" ya da "Ionia'lıların kenti" anlamına gelen Ionopolis adını almıştır[77]. İsim değişikliğiyle birlikte darp edilen sikkelerde de yeni bir ikonografi kendisini göstermiş; arka yüzünün bir yanında Asklepios'un çelengi ve elinde Perseus'un yelkovan kuşuyla birlikte Aleksandros, diğer yanında ise Tanrı Glykon tasvir edilmiştir (*Alex.* 59). Günümüzde Lukianos'un söz ettiği ikonografiyle bağlantılı herhangi bir sikke bulu-

Res. 8. Isis betimli Ionopolis sikkesi.

Res. 9. Sarapis betimli Ionopolis sikkesi.

[76] Söz konusu isim değişikliği talebinin İmparator Antoninus Pius'un son dönemlerinde ya da İmparator Lucius Verus ile Marcus Aurelius'un tahta henüz yeni geçtikleri bir dönemde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ancak Lukianos'un anlatısına göre, Aleksandros'un isim değişikliğini bir tek imparatordan istediği görülmektedir. Bu noktada isim değişikliği için yapılan başvurunun imparatorluğu tek başına yöneten Antoninus Pius Dönemi'nde gerçekleştiği düşüncesi ağırlık kazanmaktadır. Buna rağmen bazı araştırmacılar, Marcus Aurelius'un yönetimdeki baskınlığı nedeniyle Lukianos'un söz ettiği imparatorun Marcus Aurelius olduğunu öne sürmektedirler. Konuya ilişkin olarak bkz. Robert 1980, 408; Hollstein-Jarman 1995, 36-37; Miron 1996, 171. Kent isminin değişikliği hakkında bkz. Lucian. *Alex.* 58; Anon. *Perip.* 19-20; Marci. *Menip.* 9. 21. Ayrıca bkz. Head 1911, 505; MacMullen 1966, 117; Robert 1980, 400-402; 411-412; Jones 1986, 146; Fox 1986, 245; Marek 1993, 85; Hollstein-Jarman 1995, 29-37; Miron 1996, 171-173; Swain 1996, 76; Chaniotis 2002, 71; Howgego 2005, 6; Ogden 2009, 286; Petsalis-Diomidis 2010, 31.

[77] İmparator Marcus Aurelius ve Lucius Verus dönemlerindeki ΙΩΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ lejantlı sikkeler için bkz. Rec. Gén. 11, lev. XVII 15; 12, lev. XVII 16; 13, lev. XVII 17; Hollstein-Jarman 1995, 30 Fig. 1; 31 Fig. 2-3. Bunun yanında Ionopolis'in hemen yanında yer alan Amastris kentinin Hellen atalarına vurgu yapmak için kendi kentlerinde doğduğunu iddia ettikleri Homeros'un betiminin yer aldığı sikkeler darp ettikleri görülmektedir. Jones 1986, 144-145; Fox 1986, 249; Hollstein-Jarman 1995, 33; Petsalis-Diomidis 2010, 30-31.

namamasına rağmen, Antiokheia'dan ele geçen bir *gemma* söz konusu ikonografiyi anımsatmaktadır (Res. 10)[78].

Res. 10. Glykon Gemması, Antiokheia.

İ. S. 165 yılına gelindiğinde ise Seleukeia'da bir veba salgını patlak vermiştir. Bu salgın daha sonra Verus ile ordusunun batıya geri dönüşü esnasında Roma'ya kadar yayılmıştır[79]. Bu nedenle Tanrı Glykon, *autophonos* yöntemiyle "*Her daim genç Tanrı Phoibos uzak tutuyor sizden veba bulutunu*" şeklinde bir kehânet çıkararak tüm uluslara kendilerini vebadan koruyacağına dair söz vermiştir (*Alex.* 36). Lukianos aracılığıyla söz konusu kehânetin halk tarafından kabul görüp kapıların üstüne koruyucu metin olarak yazıldığı bilinmekle birlikte, Antiokheia'da bulunan bir yazıt da Lukianos'un anlatısındaki kehânetle tam anlamıyla uyum içindedir[80].

Aleksandros, Parth savaşları ile veba salgınında oynadığı etkin rol aracılığıyla etki alanını son derecede genişletmiştir. Bununla birlikte Apollon ve Asklepios tapınaklarında uygulandığı üzere, kendisine danışmak için gelenlerin bir kısmını Klaros, Didyma ve Mallos gibi farklı kehânet merkezlerine yönlendirmiştir (*Alex.* 29)[81]. Kültün bu şekilde dışa açılımı ve genişlemesine karşın, sahte peygamber daha merkezi bir yapı oluşturma amacıyla Abonouteikhos'ta her yıl üç gün süren dinsel bir bayram düzenlemiştir. Söz konusu dini törenlerin genel olarak erginleme amacı taşıması ve ritü-

[78] Battaglia 1988, 281 no. 19.

[79] Lucian. *Hist. Cons.* 15; SHA *Aur.* 13, 17, 21; *Verus* VIII. 1-4; Amm. Marc. XXIII. 6. 24; Eutr. VIII. 12; Oros. *hist.* VII. 15. 5-6; VII. 27. 7. Ayrıca bkz. Gilliam 1961, 225-251; Littman-Littman 1973, 243-255; Duncan-Jones 1996, 108-136; Birley 2000, 149-150.

[80] Perdrizet 1903, 62-66. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Robert 1980, 403-405; Jones 1986, 60, 142; Clay 1992, 3439; Miron 1996, 173-174; Birley 2000, 149; Petsalis-Diomidis 2010, 43.

[81] Fox 1986, 247.

ellerdeki üretkenlik, kutsal evlilik, cinsel birleşme, kutsal çocuk doğumu gibi temalar Eleusis gizemleriyle (Ἐλευσίνια Μυστήρια) olan benzerliği ortaya koymaktadır (*Alex.* 38)[82]. Bunun yanında iki dini törende de *hierophantes* ve *dadoukhos* gibi dini görevliler bulunuyor[83] ve bu görevliler arınma ritüeli olarak bayramdan hemen önce yaptıkları duyurularda (πρόρρησις) Epikurosçuları, Hıristiyanları ve ateistleri törenlerden kovuyorlardı[84]. Abonouteikhos'ta erginleme ve meşale taşıma görevindeki bu iki dini memuriyeti de, muhtemelen uzun saçları (κόμη), kafasında bandı (στρόφιον) ve kırmızı ya da eflatun rengi uzun peleriniyle (φοινικίς) Eleusis'teki *hierophantes*'ler gibi giyinen (Res. 11) sahte peygamber Aleksandros üstlenmiştir (*Alex.* 39)[85]. Törenlerde ilk günden son güne kadar sahnelenen kutsal evlilik (ἱερογαμία) ve tanrı ya da tanrısal çocuğun doğum teması da Eleusis gizemlerindeki gibi gerçekleşmiştir[86]. İlk gün Apollon'un dünyaya gelişinin ardından Koronis ile yaptığı evlilik ve Asklepios'un doğumu sahnelenirken, ikinci gün Glykon'un doğumu gösteriliyor, son gün ise Poda-

---

[82] Danziel 1936, 95; Caster 1938, 61-64; Harmon 1961, 225; Jones 1986, 142-143; Keller 1988, 51; Miron 1996, 156; Chaniotis 2002, 78-79; Eliade 2003, 365; Petsalis-Diomidis 2010, 61.

[83] Eleusis gizemlerini yöneten ve ritüellerin doğru bir şekilde yerine getirilmesini sağlayan *hierophantes* ve *dadoukhos* rahipleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Clinton 1974, 10-68.

[84] Eleusis gizemlerindeki söz konusu duyuru ve arınma ritüeli hakkında bkz. Sch. Aristoph. *Ran.* 369; Isok. *Paneg.* 157; Suet. *Nero* 34. Origen. *cont. Cel.* III. 59; Lib. *Decl.* XII.19; 52. Ayrıca bkz. Clinton 1974, 46; Victor 1997, 156; Chaniotis 2002, 78; Dickie 2004, 579-591.

[85] Lukianos, Aleksandros'un *dadoukhos* ve *hierophantes*'lik görevini yerine getirirken diğer *hierophantes*'ler gibi giyindiğini belirtmektedir. *Hierophantes*'lerin ve *dadoukhos*'ların giyimlerine ilişkin bkz. *IG* II^2 1235; 3592; Lysias *Andoc.* 51; Andok. *myst.* 112; Plut. *Alk.* XXII. 3-4; *Arist.* V. 6-7; Epikt. *diss.* III. 21. 16. Ayrıca bkz. Robert 1960, 451-452; Clinton 1974, 32-33, 68.

[86] Eleusis gizemlerinde *hierophantes*'ler kutsal çocuk doğumlarını yüksek sesle duyurmaktaydılar. Hippol. *ref.* V. 3. Ayrıca bkz. Keller 1998, 49; Chaniotis 2002, 79; Eliade 2003, 362.

Res. 11. Eleusis gizemlerindeki bir hierophantes.

leiros'un, Aleksandros'un annesiyle evliliği ve Aleksandros'un doğumu gerçekleşiyordu. Bu son evlilikte meşaleler yakılıyor ve bu da meşale günü olarak özel bir şekilde kutlanıyordu. Nitekim Eleusis gizemleri için de meşale yakıldığı ve kutsal ateşin hayati öneme sahip olduğu *Milano Papirüsü* olarak adlandırılan belge aracılığıyla anlaşılabilmektedir. Papirüste belirtildiğine göre Herakles, insan öldürmesi nedeniyle Eleusis gizemlerine kabul edilmeyince, *hierophantes*'e daha önceden ateşi ve Persephone'yi görerek erginlendiğini söylemiştir[87]. Törenlerin sonuna doğru ise Aleksandros ile Tanrıça Selene'nin evliliği ve Aleksandros'un kızının doğumu sahnelenmektedir. Gerçekleşen kutsal evlilikte Aleksandros, Tanrıça Selene'yi temsilen imparatorun *oikonomos*'larından bir kişinin Rutilia adındaki karısı ile yakın temasta bulunuyor, kadının kocası da benzer konumdaki diğer tüm evli erkekler gibi sevinerek, evine bolluk geleceğine inanıyordu.Buna paralel olarak kadınlar da Aleksandros'tan ya da Tanrı Glykon'dan çocuk sahibi olmalarını bir övünç kaynağı olarak görüyorlardı (*Alex.* 42)[88]. Küçük Asya'da bulunan üç yazıt bu kapsamda değerlendirilmekte ve yazıtlarda Glykon'un oğlu olduğu söylenen Niketes, Attinas ve Miletos adlı kişilerin annelerinin muhtemelen tanrının Abonouteikhos'ta bulunan tapınağına giderek bu-

[87] Milano papirüsü için bkz. Colomo 2004, 87-98; Delgado-Pordomingo 2008, 167-192. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Eliade 2003, 363; Kerényi 2012, 121-122. Bunun yanında ateş, Tanrıça Demeter'in kendisi için de oldukça önemli bir araçtır. Zira Demeter insanlara ölümsüzlük verme özelliğini, tanrılaştırmak istediği kişiyi bir anlamda ateşle pişirerek gerçekleştirmektedir (Hom. *h.* II. 234-264). Ayrıca bkz. Eliade 2003, 355, 363; Kerényi 2012, 133.

[88] Robert 1980, 407-408; Jones 1986, 143, Fox 1986, 242-243; Miron 1996, 174; Ogden 2009, 292; Petsalis-Diomidis 2010, 43-44.

rada hamile kaldıkları düşünülmektedir[89]. Törenlerin en sonunda herkes sessizlik içindeyken, Aleksandros yüksek sesle "Selam Glykon!" diye bağırıyor[90], onun ardından ayakları çarıklı ve ağızları sarımsak kokan Paphlagonia'lılar da "Selam Glykon!" diyerek tanrının ismini haykırıyorlardı[91].

Daha önce Pythagoras'ın ruhunu taşıdığını açıklayan Aleksandros, söz konusu dinsel törenlerin bir kısmında Pythagoras gibi altından uyluğunu açıkta bırakmaktaydı (*Alex.* 4, 40)[92]. Zira ruh göçü öğretisiyle Pythagorasçı ve Apolloniosçu bir geleneğin takipçisi olan sahte peygamber, Tanrı Glykon'un Asklepios'un ruhunu taşıdığını ve bin üç yıl sonra Baktria'ya göçeceğini (*Alex*. 43), damadı Rutilianus'un ise daha önceden Peleus'un oğlu ve Menandros olduğunu, daha sonra da bir güneş ışınına dönüşeceği-

---

[89] Söz konusu yazıtlar için bkz. SEG XVIII, 519 (Niketes); SEG XXX, 1388 (Miletos); *I.Hadrianoi* 43 (Attinas). Ayrıca Asklepios kültlerinde de yılanın doğurganlık rolü olduça önemlidir (IG IV². 1. 122. XLII).

[90] Eleusis gizemlerinde *hierophantes*'in arınma ve kutsal çocuk doğumlarında yüksek sesle bağırmasının yanında, bu törenlerdeki topluluk da bir ağızdan yüksek sesle bağırmaktaydı. Proc. *Tim*. III. 176. Ayrıca bkz. Keller 1988, 31; Eliade 2003, 362.

[91] Bu son ritüelde olduğu gibi Eleusis gizemlerinde de sarımsak yenmektedir. Ch. Marek (1993, 65) ve A. Chaniotis (2002, 78) Aristophanes'e (*equi*. 199) göndermede bulunarak sarımsağın bölgeye has bir özelliğinin bulunduğu ve bu nedenle onu doğrudan Eleusis gizemlerine bağlamanın doğru olmayacağını düşünmektedirler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Victor 1997, 158. Bunun yanında "Selam Glykon" (ἰὴ Γλύκων) ya da "Selam Aleksandros" (ἰὴ Ἀλέξανδρε) şeklindeki farklı hitap modelinin Apollon kültündeki benzer yapıyla bağlantılı olduğu da düşünülmektedir (*Alex.* 38). Hom. *h.* III. 272. Ayrıca bkz. Chaniotis 2002, 79.

[92] Altın uyluk Pythagoras'tan sonra özellikle Pythagorasçı öğretileri benimseyen ve Aleksandros'un hocasının yoldaşı olan Tyana'lı Apollonios zamanında yeniden canlanmaya başlamıştır. Zira Apollonios, Trophonios'un kehânet merkezini ziyaret etmiş ve burada en iyi felsefi öğretisinin ne olduğunu sorunca, karşılık olarak Pythagoras'ın öğretileri cevabını almıştır (Philostr. *Ap.* VII. 19). Pythagoras'ın altın uyluğu hakkında bkz. Plut. *Num*. VIII. 5; Apoll. *hist. mir.* 6; Ael. Var. *Hist*. II. 26; IV. 17; Porph. *Pyth*. 28. Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Nock 1928, 161; Harmon 1961, 226 dn. 2; Victor 1997, 44; Kingsley 2002, 282-309; Ogden 2009, 288.

ni bildirmiştir (*Alex*. 34)[93]. Bunun yanında Aleksandros bu dönemde sıkça uygulanan ilahi okuyan erkek çocukların belirli bir süre yetiştirilmesi uygulamasını da gerçekleştirmeye başlamıştır[94]. Aleksandros Pontos Bölgesi'nin önde gelen ailelerinden küçük yaşlardaki çocukları üç yıllığına Tanrı Glykon'a ilahi okumaları ve çeşitli hizmetleri karşılamaları için yanına almaktaydı. Sadece öpülenler olarak adlandırılan on sekiz yaşından küçük çocukları öpüyor, daha büyüklerine ise öpmeleri için elini uzatıyordu. Buna karşın ahlaki bir mesajla çocuklarla ilişkiye girmeyi yasaklamıştı (*Alex*. 41)[95].

İ. S. 170 yılına gelindiğinde kültün Roma İmparatorluğu'ndaki bilinirliliği oldukça artmış görünmektedir. Aynı yıl Roma İmparatorluğu İtalya'nın kuzeyindeki Markoman'lar ve Quad'lar ile çatışma içindeyken, Aleksandros iki aslanın Tuna Nehri'ne atılmasıyla zaferin elde edileceğini buyuran bir kehâneti imparator Marcus Aurelius'a göndermiş, ancak kehânette söylenenlerin yerine getirilmesine rağmen İmparator ve ordusu yenilerek yirmi bin kadar Roma askeri öldürülmüştür (*Alex*. 48)[96]. Söz ko-

---

[93] Bunun yanında Aleksandros ruh göçü öğretisiyle Teion'lu (Hisarönü/Zonguldak) Sakerdos adında bir kişinin daha sonraki yaşamında deve, at ve bilge bir kişi olduktan sonra Aleksandros'tan aşağı kalmayan bir peygamber olacağını da kehânet etmişti (*Alex*. 43).

[94] Tanrılara ilahiler okumak için küçük yaştaki erkek çocukların seçilerek yetiştirilmesinin özellikle İ. S. II. yüzyılda oldukça yaygındır. Stratonikeia'da Hekate rahibi tarafından soylu ailelerden seçilen üç yüz kişilik bir çocuk korosu her ay *bouleuterion*'a giderek burada ilahiler okumaktaydı (Sokolowski 1955, 162-165, no. 69). Konu hakkında detaylı örnekler için bkz. Fox 1986, 148; Victor 1997, 159; Chaniotis 2002, 77.

[95] Bu dönemde Asklepios kültlerinde ahlaki mesajlar vermek çok yaygındı. Konuya ilişkin olarak bkz. Edelstein-Edelstein 1945, II. 125-131; Chaniotis 2002, 75.

[96] Cass. Dio LXXI. 3. 2; Amm. Marc. XXIX. 6. 1. Aleksandros'un verdiği kehânetin tarihine ilişkin farklı görüşler olmasına rağmen son dönemlerde İ. S. 170 yılı ön plana çıkmaktadır. Caster 1938, 68-70; Harmon 1961, 236-237; Jones 1986, 144; Birley 2000, 163; Kovács 2009, 181-199; Petsalis-Diomidis 2010, 63; Birley 2012, 222-228; Yébenes 2012, 90-91, 103.

nusu olayla ilintili olarak, Roma'da bulunan İmparator Marcus Aurelius sütunu üzerindeki XIII. sahnede betimlenen iki hayvanın nehri geçişi ile kehânetteki anlatımın benzerliği dikkat çekicidir[97]. Her ne kadar 19. yüzyılda bu sahne tahribat nedeniyle sağlıklı bir şekilde yorumlanamasa da, önceki yüzyılda yapılan çizimlerde nehri geçen iki aslanın bulunduğu görülmektedir (Res. 12)[98]. Bunun yanında genel olarak İ. S. 170 yılına tarihlenen söz konusu kehânet ile İ. S. 169-174 yılı arasına tarihlenen XIII. sahne kronolojik olarak da birbiriyle uyumludur[99].

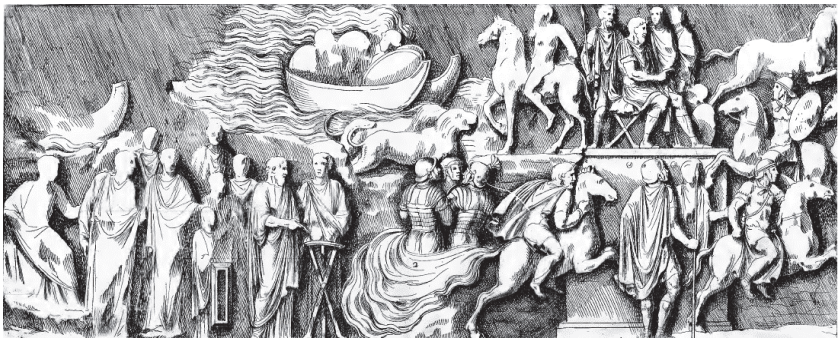

Res. 12. Marcus Aurelius sütunundaki XIII. sahne.

Aleksandros'un imparatora gönderdiği son kehânetin, ününü iyice duyurması sonucunda kente gelenlerin sayısında olağandışı bir artış yaşanmıştır. İnsanlar farklı ülkelerden kehânet merkezine akın ediyor, farklı dillerde soru sorup cevap alabiliyorlardı. Aleksandros ise bu yoğun talebi karşılayabilmek için geceleyin tapınakta sorulan soruların üzerine yatıyor ve Tanrı Glykon'dan aldığı anlamı belirsiz kehânetleri yazarak cevabı geri

---

[97] Marcus Aurelius sütunundaki söz konusu sahne için bkz. Petersen 1896, 57-58 lev. XX. 13. Sütun üzerinde incelemelerde bulunan Petersen, XIII. sahnede nehri geçen iki hayvanı boynuzlu aslanlar olarak yorumlamaktadır. Ayrıca bkz. Harmon 1961, 236-237; Miron 1996, 175-177; Yébenes 2012, 99-113.

[98] Bartoli-Bellori 1704, lev. XIII.

[99] Marcus Aurelius sütunundaki XIII. sahnenin tarihlendirilmesi hakkında bkz. Kovács 2009, 10-12, 181 dn. 1; Yébenes 2012, 108.

veriyordu. Bu yönteme de *gece gelen kehânetler* adını vermiştir. Tanrı tarafından rüyada, şifa ya da kehânet verilmesi birçok kültte bilinmekle birlikte, özellikle Asklepios kültlerinde ve Pythagorasçı gelenekte yaygın bir uygulamadır[100]. Ancak bu kültlerde, inananlar tapınakta uyuyarak rüyada tanrıyla iletişime geçerken, Abonouteikhos'ta bu görevi yalnızca Aleksandros gerçekleştirebilmekteydi[101]. Bunun da ötesinde soruların içinde bulunduğu zarflar özenle mühürlenmişse, onu açmakla hiç uğraşmadan anlamsız kehânetler üretiyordu. Soru soranlar ise söz konusu kehânetlerin muallak anlamları nedeniyle bunları bazı yorumculara göstererek içeriğini anlamaya çalışmaktaydılar. Buna karşın her yorumcunun Tanrı Glykon'un kehânetlerini yorumlama yetkisi yoktu. Bu hakkı elde edebilmek için yorumcuların her biri Aleksandros'a yıllık bir Attika *talanton*'u ödemek zorundaydı (*Alex.* 49).

Aleksandros İ. S. 170'li yılların hemen başında bir hastalık sonucunda henüz yetmiş yaşına varamadan ölmüş[102] ve sonrasında damadı Rutilianus kehânet merkezinin peygamberliğine kendi dâhil hiç kimseyi uygun görmemiştir (*Alex.* 59-60)[103]. Aleksandros'un ölümünden sonra kültün durumu ise

---

[100] Asklepios kültlerinde gece gelen kehânetler hakkında bkz. Cook 1925, 1082; Edelstein-Edelstein 1945, II. 145-158; Victor 1997, 4-5, 165; Chaniotis 2002, 72. Pythagorasçı gelenekte rüyalar ve rüyada alınan kehânetler için bkz. Kingsley 2002, 275-277, 280-281.

[101] Mallos'ta Amphilokhos'un kehânet merkezinde gece üretilen kehânetler ve bunların tapınak rahibince verilmesi Aleksandros'un uygulamalarına benzemektedir. Lucian. *Philops*. 38; Cass. Dio LXXIII. 7. Ayrıca bkz. Jones 1986, 144.

[102] Lukianos'a göre Aleksandros'un ölümünü gören damadı Rutilianus altmışında evlenmiş ve yetmişinde ölmüştür (*Alex*. 34-35). Ayrıca İ. S. 161 yılında evlendiği düşünülen Rutilianus'a ilişkin son belge ise İ. S. 172 yılına aittir (CIL XIV. 3601 = ILS 1101. Ayrıca bkz. Flinterman 1997, 281-282). Buna göre Aleksandros, İ. S. 170 yılında Marcus Aurelius'a verdiği kehânetten muhtemelen birkaç yıl sonra ölmüş olmalıdır. Aleksandros'un ölüm tarihine ilişkin olarak ayrıca bkz. Nock 1928, 160 dn. 5; Danziel 1936, 93; Miron 1996, 161 dn. 64.

[103] Sahte peygamber Aleksandros'a ilişkin Lukianos haricinde bazı belgeler olduğu düşünülse de, daha sonra bu belgelerin Aleksandros'la ilişkilendirilemeyeceği gö-

Lukianos'un anlatısından değil, kültün etkisini artırmak ve daha geniş coğrafyaya ulaşmak için üretilen, Glykon'a ait heykel, resim, ikon, sikke ve amulet gibi eserlerden takip edilebilmektedir (*Alex.* 18)[104].

Glykon Kültünün Yayılım Alanı

Lukianos'un kültün yayılım alanı hakkında verdiği bilgiler haricinde, Glykon kültüne ait belgeler Dacia Bölgesi'nden Mısır'a kadar oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadır (Res. 13). Tomis (Köstence/Romanya) kentinde İ. S. 150-170 yıllarına tarihlenen Glykon'a ait mermer bir kült heykeli (Res. 14), Atina'da İ. S. 2. yüzyıl sonu ya da 3. yüzyıl başına tarihlenen iki adet bronz heykelcik (Res. 15a-15b) ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde ise bir heykelcik mevcuttur (Res. 16)[105]. Küçük boyuttaki söz konusu

---

rülmüştür. Buna göre yazar Athenagoras'ın bir metni aracılığıyla sahte peygamberin Parion'da bir kült heykelinin bulunduğu düşünülmüş, ancak daha sonra bu heykel bir diğer ismi Aleksandros olan Paris ile ilişkilendirilmiştir. Ath. *Leg. pro Chis.* 26. 3. Ayrıca bkz. Nock 1928, 160; Miron 1996, 186. Bunun yanında Klaudioupolis'te üzerinde sadece "Aleksandros'un (adağı)" (Ἀλεξάνδρου) yazan başka bir yazıt da yine benzer şekilde önceleri sahte peygambere atfedilse de, daha sonra onunla bağlantısı olmadığı kabul görmüştür. SEG XXXI. 1587 (= *I.Klaudiupolis* 10). E Gibson (1981, 213-214) söz konusu adağı Büyük İskender'le, W. Ameling (1985, 34-36) ise sahte peygamber Aleksandros'la ilişkilendirirken, Ch. Marek (1993, 84) bu iki görüşün de kuşkulu olduğunu belirtmektedir.

[104] Robert 1981, 513-535; Miron 1996, 162-168, 179-185; Victor 1997, 144; Chaniotis 2002, 74.

[105] Tomis'teki mermer Glykon heykelinin yüksekliği 66 cm, Glykon olarak tasvir edilen yılanın uzunluğu ise 4.67 m'dir. 1962 yılında yapılan arkeolojik kazılarda yirmi üç farklı tanrı heykeliyle birlikte ortaya çıkarılmıştır ve günümüzde Constantza Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Atina'da bulunan heykelciklerinden 6,8 cm uzunluğunda olanı, 1937 yılında Kolonos Agoraios'taki bir evin sarnıcında bulunmuştur ve günümüzde Atina'daki Agora Müzesi'nde sergilenmektedir (Res. 15a). Diğeri ise 6 cm boyundadır ve günümüzde Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde sergilenmektedir (Res. 15b). Robert 1980, 397-398; Robert 1981, 513-515; Jones 1986, 138; Fox 1986, 242; Battaglia 1988, 280; Clay 1992, 3439; Miron 1996, 166-167. Marek 2003, 117; Ogden 2009, 282; Petsalis-Diomidis 2010, 14. Bunların yanında yakın bir zamanda Ankara Anadolu Medeniyetleri

bronz heykelcikler Antikçağ'da amulet ya da bir hatıra eşyası niteliği taşımaktadırlar[106]. Glykon söz konusu betimlerinde genel özellikleri olan uzun saçları, insanımsı suratı ve kulaklarıyla diğer yılanlardan kolayca ayrılmaktadır[107]. Buna rağmen Glykon'un tasviri belirli bir düzene ya da kurala bağlanmadığı için, ortaya çıkan farklı betimleri yukarıda bahsedilen üç heykel arasında da görmek mümkündür[108]. Ayrıca bu betimlerde öne çıkan büyük kulaklar, Glykon'un kendisine inananların isteklerini duyma ve yerine getirme arzusunu vurgulamaktadır[109]. Bu heykellerin yanında Amastris (Amasra) (Res. 17) ile Gadara'da (Umm Qais/Ürdün) bulunan ve Glykon'a atfedilen iki heykel bilinmektedir[110]. Ancak bu heykellerde Glykon'u ayırt edebileceğimiz en önemli özelliği olan insanımsı başı tamamen yok olmuştur[111].

Müzesi'nde bulunan bir Glykon heykeli yayımlanmıştır (Res. 16), bkz. Karasalihoğlu 2011, 84 kat. 17 lev. 10a-10b; Arslan 2013, 31. Heykelcik Atina'daki örnekleriyle oldukça benzer ikonografisiyle dikkati çekmektedir.

[106] Robert 1981, 515, 520; Ogden 2009, 282; Petsalis-Diomidis 2010, 15. Ayrıca tanrı heykellerinin üretilip ihraç edilmesi hakkında bkz. Robert 1981, 525. Heykellerinin üretildiği metaller hakkında bkz. Robert 1981, 527.

[107] Tanrı Glykon'un ikonografisi için bkz. Miron 1996, 162-168; Chaniotis 2002, 70, 74; Petsalis-Diomidis 2010, 14-41.

[108] Glykon'un saçları Res. 14 ve Res. 15b'da düz, Res. 15a'de ise kıvırcık durumdadır. Res. 15a ve Res. 15b'da saçlar iki perçem halinde yüzünden aşağıya doğru inerken, Res. 14'te Glykon'un yüzünde saç görülmemektedir. Bu üç heykelin detaylı ikonografik karşılaştırmaları için bkz. Petsalis-Diomidis 2010, 14-16.

[109] Özellikle Mısır tanrılarının ikonografilerinde belirgin olarak ortaya çıkan büyük kulaklar, Apollon Karios (SEG XLVII. 1734) ve Zeus Olybris (SEG XLVII. 2062) gibi birçok Hellen kültünde de kendisini göstermektedir. Konu hakkında çeşitli örnekler için bkz. Fox 1986, 246; Chaniotis 2002, 73; Ogden 2009, 282; Petsalis-Diomidis 2010, 19.

[110] Amastris'teki heykel hakkında bkz. Miron 1996, 167; Marek 2003, 115, fig. 169. Gadara'daki heykel hakkında bkz. Miron 1996, 167; Marek 2003, 117. Bunun yanında Ephesos'ta bulunmuş bir heykelin Glykon olabileceği belirtilse de, L. Robert (1982, 126-132) söz konusu heykelin Tanrı Glykon'a ait olmadığını ikonografik olarak kanıtlamıştır. Ephesos'taki heykel hakkında ayrıca bkz. Battaglia 1988, 282; Miron 1996, 168 dn. 100; Lang 2003, 19; Petsalis-Diomidis 2010, 14.

Res. 14

Res. 15a

Res. 15b

Res. 16

Res. 17

---

[111] Yine baş kısmı bulunmayan ancak üzerlerindeki yazıtlar aracılığıyla bir tanrı olduğu anlaşılan, Olympene'den ve Prusa ad Olympum'dan (Bursa) birer tane yılan adağı bilinmektedir. Bu yazıtları yazdıran Appha ve Zenon adlı kişiler heykelleri tanrının kehâneti gereğince yaptırdıklarını belirtmişlerdir (I.Hadrianoi lev. 15A; I.Prusa ad Olympum 44). Ayrıca henüz yayımlanmamış, ancak R. L. Fox (1986, 242) ve S. Mitchell (1985, 83; 1993, 13) tarafından var olduğu belirtilen, birisi Byzantion'da diğeri ise Dorylaion'da olmak üzere iki adet Glykon heykeli de bildirilmektedir. Bundan başka, daha sonraları Selçuklu Dönemi'nde Çankırı'daki (Gangra) bir Selçuklu köşkündeki kabartmada insan başlı ve sarmal şekilde tasvir edilen yılan, günümüzde genel olarak Glykon'un Ortaçağ'daki bir yansıması olarak düşünülmektedir. Ancak özellikle Ortaçağ'da insan başlı yılan formlarının kapıların üzerinde koruyucu bir cin niteliği taşıdığı da göz önünde bulundurulduğunda, bu kabartmayı kesin olarak Glykon ile ilişkilendirmek mümkün değildir. Kaygusuz 1982, 182-183; Marek 1993, 83-84; Miron 1996, 181; Duggan 2013, 115-116.

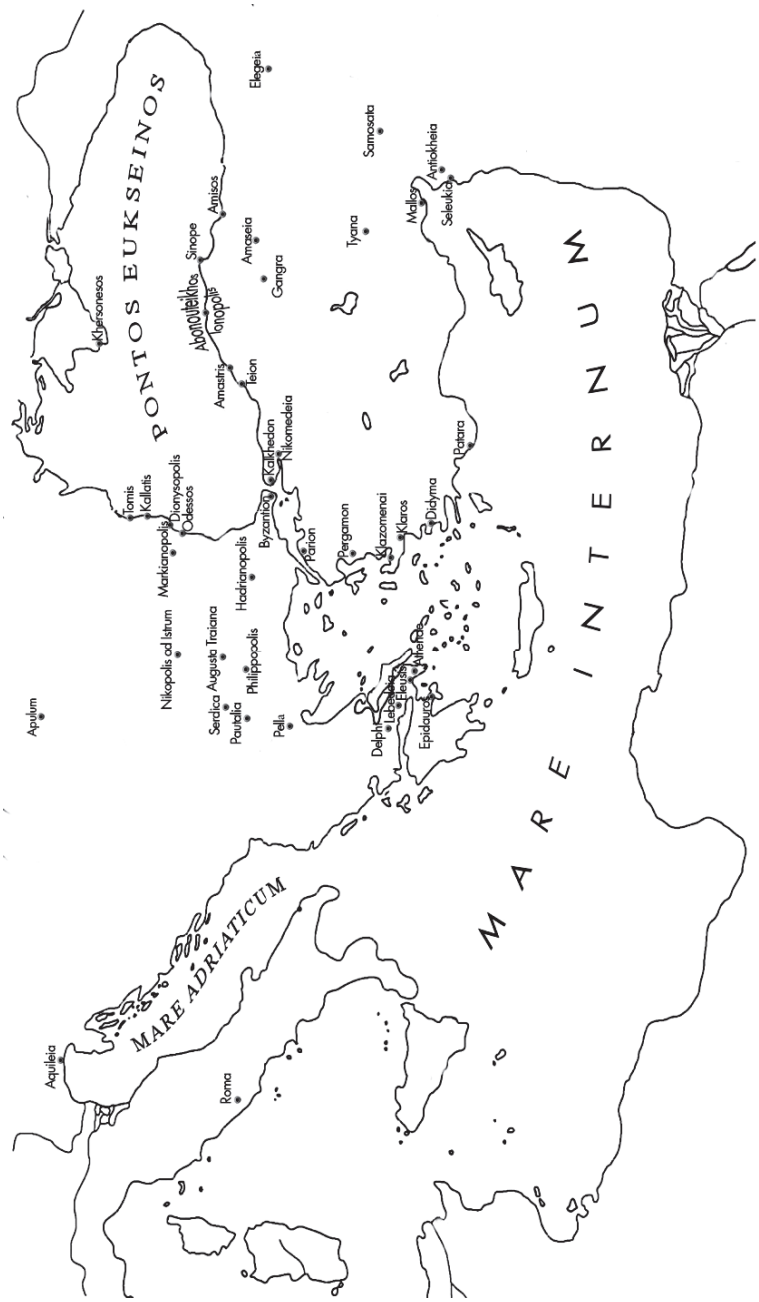

Res. 13. Glykon kültüyle ilişkili olan ve ayrıca makalede sözü geçen kentler.

Dacia Bölgesi'ndeki Apulum kentinden ele geçen iki yazıt Glykon'a adandığı tartışma götürmeyen yegâne yazıtlardır ve kültün batıdaki etkisini göstermeleri açısından önemlidirler[112]. Küçük Asya'nın doğusunda ise Antiokheia ve Mısır'daki *gemma*'lar üzerinde bulunan Glykon betimleri dikkati çekmektedir. Antiokheia'daki ikonografi Lukianos'un Ionopolis sikkeleri üzerinde yer aldığını söylediği ikonografiyi anımsatmaktadır (Res. 10)[113]. Ayrıca Mısır'da bulunan *gemma*'da Glykon, Mısır yılan tanrısı Khnoubis ve Gnostiklerin yedi melekten biri olarak kabul ettikleri Iao ile birlikte tas-

---

[112] CIL III. 1021 (Res. 18): Glyconi | M(arcus) Ant(onius) | Onesas | iusso dei | l(ibens) p(osuit) *Marcus Antonius Onesas tanrının emriyle Glykon'a gönülden adadı.;* CIL III. 1022: Gl<y>co(ni) | M(arcus) Aur(elius) | Theodo | tus ius | so dei p(osuit) *Marcus Aurelius Theodotos tanrının emriyle Glykon'a adadı*. Yukarı Moesia Bölgesi'ndeki Scupi kentinde ele geçen ve İ. S. 3. yüzyılın hemen başına tarihlenen bir yazıtın ise son dönemlere kadar Glykon ve sahte peygamber Aleksandros'la bağlantılı olduğu düşünülmüştür. CIL III 8238 (= ILS 4080): Iovi et Iuno|ni et Dracco|ni et Dracce|nae et Ale|xandro Epi||tynchanus s(ervus) | [F]uri Octavi[ani]|c(larissimi) v(iri) posuit. *Senatör Furus Octavianus'un kölesi Epitynkhanos, Iuppiter'e, Iuno'ya, Dracco'ya, Draccena'ya ve Aleksandros'a adadı.* Ancak daha sonra yazıtın yerel birtakım efsanevi kişiler ve Büyük İskender ile ilişkili olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Yazıt hakkında ileri sürülen görüşler için bkz. Mommsen 1875, 331; Cumont 1887, 13-50; Groag 1909, 251-255; Nock 1928, 160; Battaglia 1988, 280; Kos 1991, 187-189; Aronen 1996, 129-130. Yazıtın içeriğine ilişkin en önemli nokta Dracco, Draccena ve Aleksandros'un kimlikleriyle ilgilidir. S. Kos ayrıca, yazıtı bölgenin yerel kültleri ve efsaneleriyle özleştirerek Dracco'yu Kadmos, Draccena'yı ise Harmonia olarak açıklamıştır. Ayrıca S. Kos, Apulum'daki diğer yazıtları işaret ederek, Glykon'a tek bir tanrı olarak hitap edildiğini ve Glykon'un dişi bir formu ya da eşi olmadığını vurgulamıştır. Th. Mommsen, F. Cumont ve B. Battaglia ise, yazıttaki Aleksandros'un, Glykon'un peygamberi olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında E. Groag da Cassius Dio'nun (LXXIX. 18. 1-3) bir metnine gönderme yaparak, yazıttaki Aleksandros'un, Dio'nun söz ettiği kişi olduğunu dile getirmiştir. Cassius Dio ise metninde İ. S. 3. yüzyılın başında Moesia Bölgesi'nde tanrı olduğunu iddia eden yeni bir kişinin Dionysos kılığına bürünerek, kendisine eşlik eden dört yüz kişiyle birlikte dolaştığını ve Makedonyalı Aleksandros (Büyük İskender) olduğunu iddia ettiğini aktarmaktadır. S. Kos'a göre ise yazıttaki kişi kesinlikle Büyük İskender'in kendisidir.

[113] Lenormant 1878, 179-183; Battaglia 1988, 281 no. 19.

vir edilmiştir (Res. 19)[114]. Ancak Glykon'un söz konusu *gemma* üzerindeki diğer tanrılarla doğrudan bir bağı olduğuna dair hiçbir veri bulunmamaktadır.

Res. 18

Res. 19

Glykon kültünün yayılımına ilişkin en kapsamlı bilgiler ise İmparator Antoninus Pius Dönemi'nden başlayarak farklı coğrafyalarda darp edilmiş madalyon ve sikkelerden elde edilmektedir. İmparator Antoninus Pius Dönemi'nde basılan sikkeler bölgesel bir yapıya sahipken, kültün en güçlü olduğu İmparator Marcus Aurelius Dönemi'nde farklı coğrafyalarda kendisini göstermeye başlamıştır. Tanrı Glykon ikonografisiyle en sık ve geniş coğrafyada darp edilen sikkeler İmparator Septimius Severus ile İmparator Caracalla dönemleri arasından ele geçmektedir. Tüm sikkeler göz önüne alındığında iki temel ikonografi görülmektedir; ilkinde çatallı kuyruğa sahip insan başlı sarmal Glykon çöreklenerek yükselmiş halde betimlenirken, ikincisinde Glykon altar üzerinde yana doğru sarmal durumundadır. Abonouteikhos'taki İmparator Geta Dönemi sikkesi ve Teion ile Amaseia kentlerindeki Glykon sikkeleri ikinci tipolojiye, bunların dışındaki tüm sikkeler birinci tipolojiye girmektedir[115].

Bu iki temel ikonografi haricinde ise Tanrı Glykon, Nikomedeia'daki sikkelerde diğerlerinden farklı olarak insanımsı değil, tam anlamıyla bir insan başına sahiptir[116]. Tanrı, Abonouteikhos'ta kentin kişileştirilmiş hali

[114] Cook 1925, 1084; Battaglia 1988, 282 no. 23; Miron 1996, 179-180.

[115] Teion ve Amaseia'daki sikkeler hakkında bkz. Miron 1996, 164-165, 179.

[116] Miron 1996, 179.

ya da Tykhe'si olarak tanımlanan figürün omuzlarından sarkarak, onun elinden beslenirken de betimlenmiştir[117]. Ancak tıpkı heykellerde olduğu gibi Glykon ikonografisiyle doğrudan ilintili olan ya da olabileceği düşünülen sikkeler açısından en temel sorun, tanrının insan başına ait özellikleri bulunmadığı zaman ortaya çıkmaktadır.

Küçük Asya'daki, üzerinde Tanrı Glykon betimi yer alan sikkeler Paphlagonia'da Abonouteikhos, Gangra-Germanikopolis, Teion ve Amaseia kentlerinde, Bithynia'da Nikomedeia'da, Mysia'da Pergamon'da ve Asia'da ise Klazomenai kentinde darp edilmiştir[118]. Karadeniz'in kuzeyindeki Khersonesos kentinde ise bir mezar odasında bulunan ve İ. S. 2. yüzyıl sonu ile 3. yüzyılın başına tarihlenen altından oval bir madalyon üzerinde Tykhe ile birlikte betimlenmiştir (Res. 36)[119]. Karadeniz'in batısında Moesia Inferior'da bulunan Tomis ve Kallatis kentlerinde Tanrı Glykon'u tasvir eden birtakım sikkeler yer almaktadır[120]. Söz konusu sikkelerle Abonouteikhos'ta darp edilen ΓΛΥΚΩΝ lejantlı sikkeler üzerindeki ikonografi

---

[117] Rec. Gén. 16, lev. XVII. 20. Ayrıca bkz. Robert 1980, 400-402; Battaglia 1988, 281 no. 20; Treister-Zubar 1995, 340; Miron 1996, 180; Ogden 2009, 287; Petsalis-Diomidis 2010, 33, 44.

[118] **Abonouteikhos**: Rec. Gén. 7, lev. XVII 11 (Res. 20); 8, lev. XVII 12 (Res. 4); 9, lev. XVII 13 (Res. 5); 12, lev. XVII 16 (Res. 6); 15, lev. XVII 19 (Res. 21); 16, lev. XVII 20 (Res. 22); 17, lev. XVII 21 (Res. 23); 18, lev. XVII 22 (Res. 24). **Gangra-Germanikopolis**: SNG *v. Aulock Paph.* 6820 (Res. 25). **Teion**: SNG *v. Aulock Bithy.* 940 (Res. 26); Rec. Gén. 54. lev. CVII, 27; Winterthur 2497 (Res. 27); Lindgren I 194. **Amaseia**: Rec. Gén. 16, lev. IV 16 (Res. 28). **Nikomedeia**: Rec. Gén. 225. lev. XCIV, 12 (Res. 29); 226. lev. XCIV, 13 (Res. 30); 226. lev. XCIV, 14 (Res. 31); Winterthur 2480 (Res. 32); Rec. Gén. 353, lev. XCVII, 14 (Res. 33). **Pergamon**: SNG *v. Aulock Mysien* 1403 (Res. 34). **Klazomenai**: Rpc Online, 2377 (Res. 35).

[119] Treister-Zubar 1995, 334-345; 340 Fig 3.

[120] **Tomis**: AMNG I 3266; Moushmov 2275 (Res. 37); 2326 (Res. 38). **Kallatis**: Varbanov 296 (Res. 39); Moushmov 304 (Res. 40).

birbirleriyle uyum içindedir[121] ve yine aynı bölgede bulunan Dionysopolis, Odessos, Markianopolis, Nikopolis ad Istrum kentleri ve Trakya Bölgesi'ndeki Hadrianopolis, Philippopolis, Augusta Traiana, Serdica ve Pautalia kentlerinde darp edilen bazı sikkelerle de oldukça benzerdir[122]. Her ne kadar bölgedeki yılan tapınımlarının çokluğu ve genel anlamda yılan ikonografisinin tanımlanma zorluğu konu üzerinde farklı yorumlara neden olsa da, söz konusu sikkelere ilişkin bu perspektifte ikonografik çalışmaların kısıtlı olması[123] ve söz konusu sikkelerdeki yılan figürünün genel olarak hiçbir tanrı ismiyle ya da herhangi bir başka isimle anılmadan, sadece sarmal yılan olarak tasvir edilmesi, sikkelerin Tanrı Glykon'a ait olma ihtimalini artırmaktadır. Bunun yanında Glykon'a ait en bilinen kült heykelinin Tomis'te bulunması ve tanrıya ait iki yazıtın da Dacia Bölgesi'ndeki Apulum'dan çıkması göz önünde bulundurularak söz konusu sikkeler Glykon ile ilişkilendirildiğinde, özellikle İmparator Septimius Severus Dönemi'nden sonra bu sikkelerin Dacia Bölgesi'nde, kültün doğduğu yer olan Paphlagonia ve çevresine oranla çok daha fazla sayıda darp edildikleri görülmektedir. Bu da kültün Aleksandros'un ölümünden sonraki bir dönemde Abonouteikhos merkezli konumundan çıkarılmış olabileceğini göster-

[121] Rec. Gén. 8, lev. XVII 12 (Res. 4); 9, lev. XVII 13 (Res. 5); 12, lev. XVII 16 (Res. 6).

[122] **Dionysopolis**: Moushmov 111; 122 (Res. 41); Varbanov 579. **Odessos**: Moushmov 1663 (Res. 42); Varbanov 4536. **Markianopolis**: Moushmov 480 (Res. 43); 552 (Res. 44); 554 (Res. 45); 679; 729; 743; Varbanov 1286; 1352 (Res. 46); 1658 (Res. 47); 2084 (Res. 48); 2102; 2103a. **Nikopolis ad Istrum**: AMNG I 1996 (Res. 49); Moushmov 1253 (Res. 50); 1408 (Res. 51); 1409 (Res. 52); Varbanov 3367 (Res. 53); 3866. **Hadrianopolis**: Moushmov 2629; Varbanov 3581 (Res. 54). **Philippopolis**: Varbanov 994; Moushmov 5265 (Res. 55). **Augusta Traiana**: Mionnet 1844 (Res. 56); Moushmov 3011 (Res. 57); 3034 (Res. 58); 3055 (Res. 59); Varbanov 1007; 1197 (Res. 60); 1412 (Res. 61). **Serdica**: Moushmov 4860 (Res. 62); Ruzicka 1915, no. 362; 501 (Res. 63). **Pautalia**: Moushmov 4125 (Res. 64); 4260 (Res. 65); Ruzicka 1915, no. 397 (Res. 66); Varbanov 4806; 4810 (Res. 67); 4866 (Res. 68); 4898 (Res. 69).

[123] Karasalihoğlu 2011, 87-98.

mektedir. Zira sahte peygamberin ve damadı Rutilianus'un ölümünden sonra, ünü Roma'ya kadar ulaşan kültün peygamberlik ya da rahiplik görevini üslenecek birçok kişinin çıkması oldukça muhtemeldir. Özellikle de Aleksandros'un, kültün kurulma aşamasından çok sonrasına kadar elindeki tek peygamberlik gücünü başkasıyla paylaşmamak ya da başkasına kaptırmamak amacıyla birçok tanrı sözü yaydığı dikkate alındığında (*Alex*. 11, 22, 24) bu durum kendisini çok daha açık bir şekilde göstermektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Glykon kültünün tek bir peygamberi ve kült merkezinin bulunması, kurulduğu kent olan Abonouteikhos ile çevresinin sıra dışı bir şekilde hızla zenginleşmesine neden olmuştur[124]. Sinope kentinin *emporion*'u olarak kurulduğu düşünülen ve ilk verinin V. Mithradates (Euergetes) Dönemi'nden (İ. Ö. yak. 150-120) elde edildiği Abonouteikhos kenti Strabon ve Arrianos tarafından küçük bir kent (πολίχνιον, πόλιν σμικράν) olarak tanımlanırken, İmparator Traianus Dönemi'nden sonra düzenli olarak sikke darp etmeye başlayabilmiştir[125]. Aleksandros'un kente gelerek kültü kurduğu tarihten sonra ise elde edilen yazıt ve sikkelerde büyük bir artış

[124] Tanrı Glykon'un Teion'lu Sakerdos'a verdiği bir kehânete (*Alex*. 43) gönderme yapılarak Glykon kültünün Teion'da da bir merkezinin olduğu düşünülmüştür (Öztürk 2013, 334). Ancak söz konusu metinde Teion'lu Sakerdos'un bir rahip olduğuna ya da burada bir kült evinin bulunduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Aksine Lukianos, Sakerdos'u, Aleksandros'un karşıtlarından biri olan Lepidus'un yandaşlarından biri olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Aleksandros'un insanlarla Tanrı Glykon arasındaki yegâne aracı olma özelliğini kaybetmemek adına birtakım önlemler alması (*Alex*. 22, 24) da kültün henüz sahte peygamber yaşarken başka bir kentte bir merkezinin bulunmasını zorlaştırmaktadır.

[125] Abonouteikhos'un Sinope'nin *emporion*'u olmasına ilişkin bkz. Robinson 1906, 134; 136; 152; Marek 1993, 82; Belke 1996, 119-120; Miron 1996, 172; Jones 1998, 149; 419, dn. 3. Ayrıca söz konusu yazıt için bkz. Loeper 1902, 153; Reinach 1905, 113; Marek 1993, 155 no. 1. Diğer veriler için bkz. Rec. Gén. 1, lev. XVII 6; Strab. XII. 3. 10; Arr. *Perip.* 14.

Res. 20

Res. 21

Res. 22

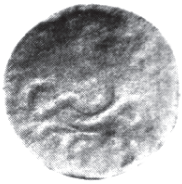
Res. 23

Res. 24

Res. 25

Res. 26

Res. 27

Res. 28

Res. 29

Res. 30

Res. 31

Res. 32

Res. 33

Res. 34

Res. 35

Res. 36. Khersonesos kentindeki Tykhe ve Glykon betimli madalyon.

Res. 37

Res. 38

Res. 39

Res. 40

Res. 41

Res. 42

Res. 43

Res. 44

Res. 45

Res. 46

Res. 47

Res. 48

Res. 49

Res. 50

Res. 51

Res. 52

Res. 53

Res. 54

Res. 55

Res. 56

Res. 57

Res. 58

Res. 59

Res. 60

Res. 61

Res. 62

Res. 63

Res. 64

Res. 65

Res. 66

Res. 67

Res. 68

Res. 69

görülmektedir. Kent İ. S. 162 yılında Ionopolis adını alarak Ortaçağ'ın sonlarına kadar Paphlagonia Bölgesi'ndeki kentler arasında yer almaya devam etmiştir[126].

Aleksandros memleketi üzerinde böyle kalıcı bir etki yaratırken, damadı Rutilianus ile entelektüel zeminde Platoncuların, Khrysipposcuların ve Pythagorasçıların desteğini almasına rağmen (*Alex*. 25) bazı kentler, gruplar ve kişiler sahte peygamberin karşısında durarak onu engellemeye çalışmışlardır. Pontos *arkhiereus*'u ve *epistates*'i Tiberius Claudius Lepidus[127] Aleksandros'a karşı olanlardan biridir ve Lepidus'un Amastris'li (Amasra) olması nedeniyle Aleksandros da bu kentten gelenlere kehânet vermemiştir (*Alex*. 25, 43). Sahte peygamberle yüz yüze gelen ve yine onun tarafından hazırlanan bir suikastten şans eseri kurtulan Lukianos da, Herakleia'lı (Karadeniz Ereğlisi) filozof Timokrates'in öğrencileri gibi Aleksandros'un dolandırıcı olduğunu düşünmekteydi (*Alex*. 57). Dahası Aleksandros'un bu yönünü ortaya çıkarabilmek için girişimde bulunduğu bilinen tek kişi de Lukianos'tur. Aleksandros'un en büyük düşmanı ise Epikuros ve onun takipçileridir. Abonouteikhos'taki dinsel törenlerden Hıristiyanlarla birlikte Epikurosçular da kovuluyordu (*Alex*. 38). Bunun yanında birisi Aleksandros karşıtı bir şey söylediği zaman onun hakkındaki en büyük suçlama Epikurosçu olmaktı (*Alex*. 46). Aleksandros bu düşmanlık nedeniyle, Epikuros'un "İlkeler" (κυρίαι δόξαι) adlı eserini herkesin ortasında "Kör moruğun düşünceleri yanıp kül olsun!" diyerek yakmıştır (*Alex*. 47).

Tüm bu engelleme çabalarına karşın, Aleksandros'un söz konusu başarısında İ. S. 2. yüzyılda hekimliğin bazı ayrıcalıklara sahip oluşu, İkinci Sofistik Dönemi'nin karakteristik özellikleri ve yine bu yüzyılda özellikle Hıristiyanlığa karşı izlenen politikalar gibi konjonktürel durumlar olduk-

---

[126] Hierok. 695-696; Iustin. *Novel*. 219. 27-32; Const. *de thema*. 7. 18-22.

[127] CIG III. 4149 (= IGR III. 88).

ça önemlidir. Ayrıca sahte peygamberin Glykon kültünü, Apollon kültlerindeki gibi sadece kehânet merkezi olarak değil, aynı zamanda Asklepios kültlerinde olduğu gibi şifa merkezi şeklinde tasarlayarak geniş bir kesime hitap etmesi kültün gelişiminde etkili olmuştur. Böylece Apollon ve Asklepios ile bağlantılı olarak Pythagorasçı ve Platoncu entelektüel bir kesimi yanına çekmeyi başarmıştır. Tüm bunların yanında Aleksandros'u Roma İmparatorluğu'nda tanınır hâle getiren ve kültünün hızlıca yayılmasını sağlayan esas neden bürokratik açıdan etkin olan Rutilianus'u damadı yapması ve onun aracılığıyla dönemin imparatorluk kapsamındaki önemli politik gelişimlerinin içinde yer almasıdır. Zira bunun en açık göstergelerinden biri yazar Lukianos'un Aleksandros'a dava açmak üzere *Pontus et Bithynia* Eyaleti Valisi Avitus'a başvurduğu zaman Avitus'un, Aleksandros'u suç işlerken yakalasa dahi, Rutilianus'a duyduğu saygı nedeniyle onu tutuklayamayacağını söylemesidir. Ayrıca kült merkeziyle bağlantılı olan Severianus'un Parth seferi, Abonouteikhos kentinin isim değişikliği, veba salgını ile ilgili kehânetler, Abonouteikhos'ta kurulan ve yıllık olarak kutlanan dinsel törenler, ilahiler okumak üzere çocukların toplanması, Marcus Aurelius'a gönderilen kehânet ve gece gelen tanrı sözleri gibi önemli gelişmelerin tümü, Rutilianus'un yak. İ. S. 161 yılında Aleksandros'un kızıyla evlendikten sonra gerçekleşmiştir ve birçoğu da büyük olasılıkla doğrudan Rutilianus'un etkisiyle hayata geçirilmiştir.

Böylece Aleksandros ve kurduğu Glykon kültü, yerel konumdaki bir kültün etki alanının Roma yetkililerinin desteğiyle ulaşabileceği boyutları göstermesi bakımından son derece önemlidir. Söz konusu durumu nedeniyle de Antikçağ Küçük Asya kültleri içinde özel bir konuma yerleşmiştir.

Resim Listesi

Res. 1-2. Bkz. dn. 36.

Res. 3. F. Yılmaz.

Res. 4-6. Bkz. dn. 51.

Res. 7. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ptolemy_Cosmographia_1467_-_Asia_Minor_Turkey.jpg

Res. 8-9. Bkz. dn. 75.

Res. 10. Bkz. dn. 78.

Res. 11. Clinton 1974, 34 Fig. 3.

Res. 12. Bkz. dn. 98.

Res. 13. F. Yılmaz.

Res. 14. Petsalis-Diomidis 2010, 16 Fig. 1.

Res. 15 a-b. Robert 1981, 516 Fig. 3 a-b.

Res. 16. Bkz. dn. 105.

Res. 17. Öztürk 2010, 46.

Res. 18. Karasalihoğlu 2013, 365 Res. 10.

Res. 19. Cook 1925, 1084 Fig 15.

Res. 20-35. Bkz. dn. 118.

Res. 20-36. Bkz. dn. 119.

Res. 37-40. Bkz. dn. 120.

Res. 41-69. Bkz. dn. 122.

Kaynakça ve Kısaltmalar

Antik Kaynaklar

Ael. *var. hist.* (= Aelianus, *Varia Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Varia Historia*. With an English translation by R. Hercher, vol. II (The Loeb Classical Library), Leipzig 1866.

Aiskh. *Aga*. (= Aiskhylos, *Agamemnon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aeschylus*, With an English translation by H. W. Smyth, vol. II (The Loeb Classical Library), Cambridge 1926.

Amm. Marc. (= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus*. With an English translation by J. C. Rolfe, vol. I-III (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass.-Londra 2005.

Andok. *myst*. (= Andokides, *De Mysteriis*)
Kullanılan Metin: *Discours*, ed. G. Dalmeyda, Paris 1930.

Anon. *Periplus* (= Anonymous, *Periplus Ponti Euxini*)
Kullanılan Metin: *Periplus Ponti Euxini*, Geographi Graeci minores, vol. I, ed. K. Müller, Paris 1855.

Apoll. *hist. mir.* (= Apollonius Paradoxographus, *Historiae mirabiles*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Paradoxographorum Graecorum reliquiae*, ed. A. Giannini, Milano 1965.

Aristoph. *av*. (= Aristophanes, *Aves*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aristophanes Comoediae, Aves*. With an English translation by F. W. Hall - W. M. Geldart, vol. II (The Loeb Classical Library), Oxford 1907.

Aristoph. *equi*. (= Aristophanes, *Equites*)

	Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aristophanes Comoedia*e, *Equites.* With an English Translation by F. W. Hall - W. M. Geldart, vol. I (The Loeb Classical Library), Oxford 1907.
Arnob.	(= Arnobius)
	Kullanılan Metin ve Çeviri: *Against the Heathen*. translated by H. Bryce - H. Campbell, *Ante-Nicene Fathers*, vol. VI, edd. A. Roberts - J. Donaldson - A. C. Coxe, New York 1886.
Arr. *Perip.*	(= Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*)
	Kullanılan Metin ve Çeviri: *Arriani Periplus Ponti Euxini, Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, çev. M. Arslan, İstanbul 2005.
Ath. *Leg. pro Chis.*	(= Athenagoras, *Legatio pro Christianis*)
	Kullanılan Metin: *Athenagoras, Legatio pro Christianis,* ed. M. Marcovich, Berlin 1990.
Auct. *Liber de Vir ill.*	(= Incerti Auctoris Liber, *De Viris Illustribus Urbis Romae*)
	Kullanılan Metin: *Sextus Aurelius Victor, Incerti Auctoris Liber. De Viris Illustribus Urbis Romae; Liber de Caesaribus*, ed. Fr. Pichlmary, Teubner 1970.
Aug. *civ*.	(= Augustinus, *De Civitate Dei*)
	Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Augustinus, City of God*, vol. I. With an English translation by G. E. McCacken (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass.-Londra 1957.
Aur. Vict. *vir. illus.*	(= Aurelius Victor, *De Viris Illustribus*)
	Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Pseudo-Aurelius Victor, De viris illustribus urbis Romae*, ed. F. Pichlmary, Leipzig 1911.
Cass. Dio	(= Cassius Dio, *Rhomaika*)

	Kullanılan Metin ve Çeviri: *Dio, Roman History*. With an English translation by E. Carry, vols. I-IX (The Loeb Classical Library), Londra 1914-1927.
Cic. *Div*.	(= Cicero, *De Divinatione*)
	Kullanılan Metin ve Çeviri: *Cicero, De Divinatione*. With an English translation by W. A. Falconer (The Loeb Classical Library), Cambridge-Mass.-Londra 1923.
Claud. *cons. stil.*	(= Claudius Claudianus, *De Consulatu Stilichonis*)
	Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Claudian*, vol. II. With an English translation by M. Platnauer (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass.-Londra 1922.
Clem. Alex. *prot*.	(= Clemens Alexandrinus, *Protrepticus*)
	Kullanılan Metin: *Clemens Alexandrinus, Exhortation to the Greeks*. With an English translation by G. W. Butterworth (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass.-Londra 1999.
Const. *de thema*.	(= Constantinus VII Porphyrogennetus, *De Thematibus*)
	Kullanılan Metin: *Costantino Porfirogenito. De thematibus*, ed. A. Pertusi, Vatikan 1952.
Dig.	(= *Digesta*)
	Kullanılan Metin: *Corpus Iuris Civilis*, Eds. P. Krüger et al., vol. I: *Institutiones et Digesta*, Dublin-Zürih 1973.
Dion Khrys. *Orat*.	(= Dio Khrysostomos, *Orationes*)
	Kullanılan Metinler ve Çeviri: *Dio Chrysostomus, Discourses*, vol. III. With an English translation by J. W. Cohoon - H. L. Crosby (The Loeb Classi-

	cal Library), Cambridge, Mass.-Londra 2006.
Epikt. *diss*.	(= Epiktetos, *Dissertationes ab Arriano Digestae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epictetus, Discourses*. With an English translation by W. A. Oldfather, (The Loeb Classical Library) Cambridge, Mass.-Londra, vols. I: 1925; II: 1928
Epiph. *Pan*.	(= Epiphanius, *Panarion*) Kullanılan Çeviri: *The Panarion of Epiphanius of Salamis*, translated by F. Williams, Leiden-Boston 2009.
Eur. *Bacch*.	(= Euripides, *Bacchae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Euripides, Euripidis Fabulae*. With an English translation by G. Murray (The Loeb Classical Library), vol. III, Oxford 1913.
Eus. *HE*.	(= Eusebius, *Historia Ecclesiastica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Eusebius, The Ecclesiastical History*. With an English translation by K. Lake - J. E. L. Oulton - H. J. Lawlor - W. Heinemann, vols. I-II (The Loeb Classical Library), New York-Londra 1926-1932.
Eutr.	(= Eutropius, *Breviarum ab Urbe Condita*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius*. Translated with an Introduction and Commentary by H. W. Bird. Liverpool 1993.
SHA *Aur*.	(= Scriptores Historiae Augustae, *Marcus Aurelius*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Scriptores Historiae Augustae*. Translation by D. Magie, Cambridge-Mass.-Londra 1930.
SHA *Pius*	(=Scriptores Historiae Augustae, *Antoninus Pius*)

	Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Scriptores Historiae Augustae*. Translation by D. Magie, Cambridge-Mass.-Londra 1930.
SHA *Ver*us	(= Scriptores Historiae Augustae, *Lucius Verus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Scriptores Historiae Augustae*. Translation by D. Magie, Cambridge-Mass.-Londra 1930.
Hdt.	(= Herodotos, *Historiae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Persian Wars*. With an English translation by A. D. Godley, vols. I-IV (The Loeb Classical Library), Mass.-Londra 1920-2004.
Herakl.	(= Herakleitos, *Fragmenta*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fragmanlar*, çev. C. Çakmak, İstanbul 2005.
Herod.	(= Herodas, *Mimiamboi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Mimoslar*, çev. E. Alova, İstanbul 2007.
Hierok.	(= Hierokles Synekdemos) Kullanılan Metin: *Hieroclis Synecdemus Et Notitiae Graecae Episcopatuum: Accedunt Nili Doxapatrii Notitia Patriarchatuum et Locorum Nomina Immutata*, in aedibus F. Nicolai, Berlin 1866.
Hippol. *ref.*	(= Hippolytus, *Refutatio Omnium Haeresium*) Kullanılan Metin: Hippolytus, *Refutatio Omnium Haeresium*, ed. M. Marcovich, Berlin 1986.
Hom. *h.*	(= *hymni Homerici*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Anonymous. *The Homeric Hymns and Homerica*. With an English translation by H. G. Evelyn-White, (The Loeb Classical Library) Londra 1914. *Homerik İlahiler*, çev. A. E. Sina, İstanbul 2008.

Hom. *Il.* (= Homeros, *İlias*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İlyada*, çev. A. Erhat-A. Kadir, İstanbul 1993.

Hom. *Od.* (= Homeros, *Odysseia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Odysseia*, çev. A. Erhat - A. Kadir, İstanbul 1988.

Isok. *Paneg.* (= Isokrates, *Panegyricus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates*. With an English translation by G. Norlin, vols. I-II (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass.-Londra 2007.

Iustin. *Novel.* (= Flavius Iustinianus, *Novellae*)
Kullanılan Metin: *Corpus Iuris Civilis*, vol. III, edd. W. Kroll - R. Shöll, Berlin 1895.

Lib. *Decl.* (= Libanius, *Declamationes*)
Kullanılan Metin: *Orationes* 1-64, ed. R. Foerster, Libanii Opera, vols. I-VII, Leipzig I.1-I.2: 1903; II: 1904; III: 1906; IV: 1908, V: 1909; VI: 1911; VII: 1913.

Liv. (= Livius, *Ab Urbe Condita*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *From the Founding of the City.* With an English translation by A. C. Schlesinger, vols. I-XIV (The Loeb Classical Library), Londra-New York 1967.
Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren, çev. S. Şenbark. İstanbul 1992.

Liv. *perioch.* (=Titus Livius, *Ab urbe condita librorum periochae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *From the Founding of the City.* With an English translation by A. C. Schlesinger, vols. I-XIV (The Loeb Classical Library), Londra-New York 1967.

Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren, çev. S. Şenbark. İstanbul 1992.

Lucian. *Alex.* (= Lucianus Samosathenus, *Alexander*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Alexander the False Prophet*. With an English translation by A. M. Harmon, vol. IV (The Loeb Classical Library), Cambridge, Londra 1961.
Lukianos, Aleksandros ya da Düzmece Yalvaç, çev. E. Varinlioğlu, İstanbul 1997.

Lucian. *Hist. Cons.* (= Lucianus Samosathenus, *Quomodo historia conscribenda sit*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucian*, vol. VI. With an English translation by K. Kilburn (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass.-Londra 1959.

Lucian. *Philops.* (= Lukianos, *Philopseudes sive Incredulus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Works of Lucian of Samosata*, with English Translation by H. W. Fowler - F. G. Fowler (The Loeb Classical Library), Oxford 1905.

Lucian. *Satur.* (= Lucianus Samosathenus, *Saturnalia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Luciani Samosatensis Opera*, vol. III. With an English translation by K. Jacobitz (The Loeb Classical Library), Leipzig 1896.

Lucian. *Tim.* (= Lucianus Samosathenus, *Timon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Timon.* With an English translation by A. M. Harmon (The Loeb Classical Library), Cambridge-Londra 1915.

Lysias *Andoc.* (= Lysias, *contra Andocides*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Against Andocides*. With an English translation by W. R. M. Lamb

(The Loeb Classical Library), Cambridge-Mass. 1930.

M. Aur. *Medit*. (= Marcus Aurelius, *Meditationes*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Ad se ipsum*. With an English translation by J. H. Leopold (The Loeb Classical Library), Leipzig 1908.

Marci. *Menippi* (= Marcianus, *Menippi Periplus Maris Interni*)
Kullanılan Metin: Me*nippi periplus maris interni (epitome Marciani)*, Geographi Graeci minores, vol. I, ed. K. Müller, Paris 1855, 563-572.

Mart. *Ep*. (= Marcus Valerius Martialis, *Epigrammata*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: *Epigrams*. Edited and translated by D. R. S. Bailey, vols. I-III. Cambridge, Mass.-Londra 1993. *Epigramlar*, çev. G. Varinlioğlu, İstanbul 2005.

Origen. *Cont. Cel.* (= Origenes Adamantius, *Contra Celsum*)
Kullanılan Metin: *Contre Celse*, ed. M. Borret, vols. I-IV, Paris 1967-1968.

Oros. *hist*. (= Orosius, *Historiarum Adversus Paganos Libri VII*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Seven Books of History Against the Pagans*. Translated with introduction and notes by I. W. Raymond, New York 1936.

Ovid. *Met*. (= Ovidius, *Metamorphoses*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Metamorphoses*. With an English translation by F. J. Miller, vols. III-IV (The Loeb Classical Library), revised by G. P. Goold, Cambridge, Mass.-Londra 2005.

Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Description of Greece*. With an English translation by W. H. Jones, vols.

I, III-IV; W. H. Jones - H. A. Ormerod, vol. II; R. E. Wycherley, vol. V (The Loeb Classical Library), New York 1918-2004.

Phaed. (= Phaedrus, *Fabulae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Augusti Libertus*, ed. L. Mueller, Leipzig 1876.

Philostr. *Ap.* (= Flavius Philostratus, *Vita Apollonii*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The life of Apollonius of Tyana*. Edited and translated by C. P. Jones, vols. I-II, Cambridge, Mass.-Londra 2005.

Philostr. *soph.* (Philostratos, *Bioi Sophiston*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Lives of the Sophists.* With an English translation by W. C. Wright (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass. 1961.

Pind. *fr. P.* (= Pindaros, *Fragmente, Paean*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pindar II*. With an English translation by W. H. Race (The Loeb Classical Library) Cambridge, Mass.-Londra 1997.

Plat. *Phaid.* (= Platon, *Phaidros*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Platonis Opera*. With an English translation by J. Burnet (The Loeb Classical Library), Oxford 1903.

Plin. *epist.* (= G. Plinius Caecilius Secundus, *Epistulae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Letters.* With an English translation by B. Radice, vols. I-II. Cambridge, Mass.-Londra vol. I, 2004; vol. II 1974 (The Loeb Classical Library).
Plinius, Genç Plinius'un Anadolu Mektupları. Çev. Ç. Dürüşken - E. Özbayoğlu, İstanbul 2001.

Plin. *nat.* (= G. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, vols. I-V; IX; W. H. S. Jones, vols. VI-VIII; D. E. Eichholz, vol. X (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass.-Londra 1938-2004.

Plut. *Alk*. (= Plutarkhos, *Alkibiades*)
Kullanılan Metin: *Plutarchi vitae parallelae*, *Alkibiades,* ed. K. Ziegler, Leipzig 1964.

Plut. *Arist*. (= Plutarkhos, *Aristides*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarchus, *Plutarchi vitae parallelae*, *Aristides,* ed. K. Ziegler, Leipzig 1969.

Plut. *Num*. (= Plutarkhos, *Numa*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch Lives*. With an English translation by B. Perrin (The Loeb Classical Library), vol. I, Londra 1967.

Porph. *Pyth*. (= Porphyrius, *Vita Pythagorae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Porphyrii philosophi Platonici opuscula selecta*. With an English translation by A. Nauck (The Loeb Classical Library), Leipzig 1886.

Proc. *Tim*. (= Proclus, *In Platonis Timaeum Commentaria*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Procli Diadochi in Platonis Timaeum commentaria*. With an English translation by E. Diehl, Leipzig vol. I: 1903; II: 1904; III: 1906, ib. 1: vol. 1, pp. 1-204 Lib. 2: vol. 1, pp. 205-458 Lib. 3: vol. 2, pp. 1-317 Lib. 4: vol. 3, pp. 1-161 Lib. 5: vol. 3, pp. 162-358 (The Loeb Classical Library).

Ptol. *geo*. (= Claudius Ptolemaios, *Geographika Hyphegesis*)
Kullanılan Metin: *Claudii Ptolemaei Geographia (lib. 1-3),* ed. K. Müller, Paris 1883.

	Claudii Ptolemaei Geographia (lib. 4-8), ed. C. F. A. Nobbe, I-II, Leipzig 1845. Reprinted in Hildesheim 1966.
Sch. Aristoph. *Ran*.	(= Scholia in Aristophanem, *Scholia in Ranas*) Kullanılan Metin: *Scholia Graeca in Aristophanem,* ed. F. Dóbner, Paris 1877.
Sidon. *epist*.	(= Apollinaris Sidonius, *epistulae*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Letters*, vol. I. With an English translation by W. B. Anderson (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass.-Londra 1936.
Strab.	(= Strabon, *Geographika*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones, vols. I-VIII (The Loeb Classical Library). Londra-New York 1917-1932. *Coğrafya,* çev. A. Pekman. İstanbul 2000.
Suet. *Nero*	(= Gaius Suetonius Tranquillus, *De Vita Caesarum: Nero*) Kullanılan Çeviriler: *On iki Caesar'ın Yaşamı*, çev. F. Telatar - G. Özaktürk, Ankara 2008.
Tac. *ann*.	(= Tacitus, *Annales*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals*. With an English translation by J. Jackson (The Loeb Classical Library), Cambridge, Mass.-Londra 1969.
Val. Max.	(= Valerius Maximus, *Facta et Dicta Memorabilia Absoluti, Ambusiti, Damnati, Externi*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Memorable Deeds and Sayings*, vol I, translated with introduction and commentary by D. Wardle, Oxford-New York 1998.

Modern Kaynaklar

Akdoğu-Arca 2002	E. N. Akdoğu-Arca, Lykialı bir Euergetes: Opramoas, şurada: S. Şahin - M. Adak (edd.), Likya İncelemeleri 1, İstanbul 2002, 79-90.
Akgün Kaya 2015	E. Akgün Kaya, Eski Yunan Edebi Kaynakları 3. Sofist ve Biyografi Yazarı Philostratos, şurada: N. E. Akyürek Şahin - M. E. Yıldız - H. Uzunoğlu, Akron 9, Eskiçağ Yazıları 7 (Akdeniz Üniversitesi - Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Yayını), İstanbul 2015, 253-272.
Alföldy 1977	G. Alföldy, Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen, Bonn 1977.
Ameling 1985	W. Ameling, Ein Altar für Alexander von Abonuteichos, EA 6, 1985, 34-36.
AMNG I	B. Pick - K. Regling, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands: Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, vol. I/1, Berlin 1898; vol I/2, Berlin 1910.
Aronen 1996	J. Aronen, Dragon Cults and νύμφη δράκαινα in IGUR 974, ZPE 111, 1996, 125-132.
Aslan 2013	M. Arslan, The Museum of Anatolian Civilizations, Ankara 2013.
Aytaçlar 2006	P. Ö. Aytaçlar, Yazıtlar ve Antik Kaynaklar Işığında Batı Anadolu'da Entelektüeller, İstanbul 2006.
Bartoli-Bellori 1704	P. S. Bartoli - G. P. Bellori, Columna Cochlis M. Aurelio Antonio Augusto dicata, Roma 1704.
Battaglia 1988	G. B. Battaglia, Glykon, LIMC IV/1, Zürih - Münih 1988, 279-283.
Baz 2013	F. Baz, Considerations for the Administration of the Province Pontus et Bithynia during the Imperial Period, Cedrus I, 2013, 261-284.

Belke 1996 K. Belke, Paphlagonien und Honorias, Tabula Imperii Byzantini 9, Viyana 1996.

Birley 1981 A. R. Birley, the Fasti of Roman Britain, Oxford 1981.

Birley 2000 A. R. Birley, Marcus Aurelius, New York 2000.

Birley 2012 A. R. Birley, The Wars and Revolts, şurada: M. van Ackeren (ed.), A Companion to Marcus Aurelius, Oxford 2012, 217-233.

Branham 1984 B. R. Branham, The comic as critic: revenging Epicurus - a study of Lucianus's art of comic narrative, Classical Antiquity III, 1984, 143-163.

Bryer-Winfield 2007 A. Bryer - D. Winfield, The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, vol. I, Washington 2007.

Burkert 2012 W. Burkert, Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri, İstanbul 2012.

Busine 2012 A. Busine, The discovery of inscriptions and the legitimation of new cults, Historical & Religious Memory in the Ancient World, 2012, 241-256.

Caster 1938 M. Caster, Études sur Alexandre ou le faux Prophète de Lucien, Paris 1938.

Chaniotis 2002 A. Chaniotis, Old Wine in a New Skin: Tradition and Innovation in the Cult Foundation of Alexander of Abonouteichos, şurada: E. Dabrowa (ed.), Tradition and Innovation in the Ancient World (Electrum 6), Krakow 2002, 67-85.

CIG Corpus Inscriptionum Graecarum. 4 vols. Berlin 1828-1877.

CIL Corpus Inscriptionum Latinarum, Leipzig-Berlin 1826-1843, 1893-.

Clay 1992 D. Clay, Lucian of Samosata: Four Philosophical Lives (Nigrinus, Demonax, Peregrinus, Alexan-

der Pseudomantis), ANRW II 36. 5, Berlin-New York 1992, 3406-3450.

Clinton 1974 — K. Clinton, The Sacred Officials of the Eleusinian Mysteries, Transactions of the American Philosophical Society 64/3, 1974, 1-143.

Colomo 2004 — D. Colomo, Herakles and the Eleusinian Mysteries: P. Mil. Vogl. I 20, 18-32 Revisited, ZPE 148, 2004, 87-98.

Cook 1925 — A. B. Cook, Zeus. A study in Ancient Religion, Vol. II, Londra 1925.

Cumont 1887 — F. Cumont, Alexandre d'Abonotichos, un épisode de l'histoire du paganisme au IIe de notre ère, Brüksel 1887, 13-50.

Cumont 1910 — F. Cumont, Glykon, RE VII, 1910, col. 1468-1469.

Dalziel 1936 — D. G. Dalziel, Alexander the Greater, Greece & Rome vol. 5, no. 14, 1936, 90-97.

Delgado-Pordomingo 2008 — J. A. F. Delgado - F. Pordomingo, PMilVogl I 20: bocetos de "progymnásmata", ZPE 167, 2008, 167-192.

Dickie 2004 — M. K. Dickie, Priestly Proclamations and Sacred Laws, The Classical Quarterly, New Series, vol. 54, no. 2, 2004, 579-591.

Drexler 1890 — W. Drexler, Glykon, şurada: W. H. Roscher (ed.), Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie I/II, Leipzig 1890.

Duggan 2013 — T. M. P. Duggan, Did the XIIIth c. Seljuk Sultanate Have Sculptural Automata?, Mediterranean Journal of Humanities III/2, 2013, 99-130.

Duncan-Jones 1996 — R. P. Duncan-Jones, The Impact of the Antonine Plague, Journal of Roman Archaeology 9, 1996, 108-36.

EA	Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens. Bonn.
Eck 2007	W. Eck, Die politisch-administrative Struktur der kleinasiatischen Provinzen während der hohen Kaiserzeit, şurada: G. Urso (ed.), Tra oriente e occidente: Indigeni, Greci e Romani in Asia Minore Atti del Convegno Internazionale Cividale del Friuli, 28-30 settembre 2006, Pisa 2007, 189-207.
Edelstein-Edelstein 1945	E. J. Edelstein - L. Edelstein, Asclepius: A Collection and Interpretation of the Testimonis, vols. I-II, Baltimore 1945.
Eliade 2003	M. Eliade, Dinler Tarihine Giriş, çev. L. Arslan, İstanbul 2003.
Flinterman 1997	J. - J. Flinterman, The Date of Lucians's Visit to Abonuteichos, ZPE 119, 1997, 280-282.
Fox 1986	R. L. Fox, Pagans and Christians in the Mediterranean World from the Second Century AD to the Conversion of Constantine, Londra 1986.
French 1988	D. French, Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Fas. II, Part I, Oxford 1988.
Fritz 1937	K. v. Fritz, Peregrinus, RE XIX/1, 1937, 656-663.
Gibson 1981	E. Gibson, The Rahmi Koç Collection. Inscriptions. Part VII, A Dedication to Alexander, ZPE 42, 1981, 213-214.
Gilliam 1961	J. F. Gilliam, The Plague under Marcus Aurelius, The American Journal of Philology, 82/3, 1961, 225-251.
Groag 1909	E. Groag, Alexander in einer Inschrift des 3. Jahrhunderts n. Chr., şurada: Wiener Eranos: Zur fünfzigsten Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner, Viyana 1909, 251-255.

Gunderson 2007	E. Gunderson, Mapping Gender in Ancient Religious Discourses, şurada: T. Penner - C. V. Stichele (edd.), Biblical Interpretation Series 84, Leiden-Boston 2007, 479-510.
Harmon 1961	A. M. Harmon, Lucian, vol. IV, Cambridge-Londra 1961.
Head 1911	B. V. Head, Historia Numorum, Londra 1911.
Hollstein-Jarman 1995	W. Hollstein - F. Jarman, Isis und Sarapis in Ionopolis, Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschischte 45, 1995, 29-37.
Howgego 2005	C. Howgego, Coinage and Identity in the Roman Provinces, şurada: C. Howgego - V. Heuchert - A. Burnett (edd.), Coinage and Identity in the Roman Provinces, New York 2005, 1-19.
IG	Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior: I-IV, VII, IX, XI, XII, XIV, Berlin 1873-1939.
IGR	Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes, R. Cagnat-J. Toutain (ed.), I-IV, Paris 1906-1928.
I.Hadrianoi	E. Schwertheim, Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia, IK 33, Bonn 1987.
IK	Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien. Bonn 1972–.
I.Klaudiupolis	F. Becker-Bertau, Die Inschriften von Klaudiu Polis, IK 31, Bonn 1986.
ILS	Inscriptiones latinae selectae, H. Dessau (ed.), 3 vols., Berlin 1892-1916.
I.Pergamon	M. Fränkel, Die Inschriften von Pergamon, Berlin, vol. I, 1980; vol. II 1895.
I.Prusa ad Olympum	Th. Corsten, Die Inschriften von Prusa ad Olympum, 2 Bänder, IK 39-40, Bonn 1991-1993.

Jackson 1999 R. Jackson, Roma İmparatorluğu'unda Doktorlar ve Hastalıklar, çev. Ş. Mumcu, İstanbul 1999.

Jones 1986 C. P. Jones, Culture and Society in Lucian, Cambridge-Mass.-Londra 1986.

Jones 1998 C. P. Jones, A Follower of the God Glykon?, EA 30, 1998, 107-109.

Kaçar 2002 T. Kaçar, Montanizm: Erken Kilisede Çatışan Gelenekler, Tarih İncelemeleri Dergisi XVII/1, 2002, 39-59.

Kaçar 2008a T. Kaçar, Lucianus Çağında Hıristiyanlık, şurada: M. Çevik (ed.), Uluslararası Samsatlı Lucianus Sempozyumu, Adıyaman Üniversitesi, 2008, 267-278.

Kaçar 2008b T. Kaçar, Early Christianity in the Black Sea, Colloquium Anatolicum VII, 2008, 197-215.

Karasalihoğlu 2011 M. Karasalihoğlu, Antik Çağdan Bugüne Glykon Kültü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2011 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Karasalihoğlu 2013 M. Karasalihoğlu, Yerelden Evrensele Uzanan Kült: Glykon, şurada: N. Türker - G. Köroğlu - Ö. Deniz (edd.), I. Karadeniz Kültür Kongresi Bildirileri, Karabük 2013, 349-366.

Kaygusuz 1982 İ. Kaygusuz, Deux inscriptions de Gangra-Germanicopolis (Cankiri), ZPE 49, 1982, 177-183.

Keller 1988 M. L. Keller, The Eleusinian Mysteries of Demeter and Persephone: Fertility, Sexuality, and Rebirth, Journal of Feminist Studies in Religion 4/1, 1988, 27-54.

Kerényi 2012 K. Kerényi, Eleusis. Anne Kızın Arketip İmgesi, İstanbul 2012.

Kingsley 2002 P. Kingsley, Antik Felsefe, Gizem ve Büyü: Pythagoras ve Empedokles Geleneği, çev. K. Kal-

yon, İstanbul 2002.

Knibbe 1981 — D. Knibbe, Qvandocvmqve qvis trivm virorvm rei pvblicae constitvendae...: Ein neuer Text aus Ephesos, ZPE 44, 1981, 1-10.

Kos 1991 — İ. S. Kos, Draco and the Survival of the Snake Cult in the Central Balkans, Tyche VI, 1991, 183-192.

Kovács 2009 — P. Kovács, Marcus Aurelius' Rain Miracle and the Marcomannic Wars, Leiden-Boston 2009.

Lang 2003 — G. Lang, Klassische antike Stätten Anatoliens, Band 1, 2003.

Lenormant 1878 — F. Lenormant, Un monument du culte de Glycon, Gaz. Arch. IV, 1878, 179-183.

LIMC — Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae, Zürich-München-Düsseldorf 1981-1999.

Lindgren I — H. C. Lindgren - F. Kovacs, Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection, San Mateo 1985.

Littman-Littman 1973 — R. J. Littman - M. L. Littman, Galen and the Antonine Plague, The American Journal of Philology, 94/3, 1973, 243-255.

Loeper 1902 — R. Ch. Loeper, Izvestya eusskavo arkheologitcheskovo Instituta, VIII, Sofya 1902.

MacMullen 1966 — R. MacMullen, Enemies of the Roman Order Treason, Unrest, and Alienation in the Empire, Londra 1966.

Magie 1950 — D. Magie, Roman Rule in Asia Minor, to the End of the Third Century after Christ, Princeton 1950.

Marek 1985 — Ch. Marek, Katalog der Inschriften im Museum von Amasra mit Anhang: Die Inschriften von Amastris und die angebliche Pompeianische Ära

der Stadt, EA 6, 1985, 133-155.

Marek 1993 — Ch. Marek, Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia, Tübingen 1993.

Marek 2003 — Ch. Marek, Pontus et Bithynia: Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens, Mainz 2003.

Mionnet — T. E. Mionnet, Description de Médailles antiques grecques et romaines, Paris 1822.

Miron 1996 — A. V. B. Miron, Alexander von Abonuteichos. Zur Geschichte des Orakels des Neos Asklepios Glykon, şurada: W. Leschhorn (ed.), Hellas und der griechische Osten. Studien zur Geschichte und Numismatik der griechischen Welt, Festschrift für Peter Robert Franke zum 70. Geburtstag, Saarbrücken 1996, 153-188.

Mitchell 1985 — St. Mitchell, Archaeology in Asia Minor 1979-84, Archaeological Reports, No. 31, 1984-1985, 70-105.

Mitchell 1993 — St. Mitchell, Anatolia: Land, Men and Gods in Roman Asia Minor, vol. 2, 1993.

Mommsen 1875 — Th. Mommsen, Additamenta ad Corporis vol. III (Orientis et Illyrici), Ephemeris Epigraphica II, 1875, 287-482.

Moushmov — N. Moushmov, Ancient Coins of the Balkan Peninsula and the Coins of the Russian Czars, Sofya 1912.

Nissen 2006 — C. Nissen, Prosopographie des médecins de l'Asie Mineure pendant l'Antiquité classique, I. Catalogue des médecins, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Paris 2006.

Nock 1928 — A. D. Nock, Alexander of Abonuteichos, Classical Quarterly 22/3-4, 1928, 160-162.

Nutton 1969 — V. Nutton, The Doctor and the Oracle, Revue

belge de philologie et d'histoire 47/1, 1969, 37-48.

Ogden 2009 — D. Ogden, Lucianus, Glycon and the Two Alexanders, şurada: M. Çevik (ed.), Uluslararası Samsatlı Lucianus Sempozyumu, Adıyaman Üniversitesi (2008), Adıyaman 2009, 279-300.

Öztürk 2010 — B. Öztürk, Dinsel Yaşam ve Kültler, Aktüel Arkeoloji 18, 2010, 36-49.

Öztürk 2013 — B. Öztürk, Tios (Zonguldak - Filyos) Antik Kentinde Dinsel İnanışlar ve Kültler, şurada: Ş. Dönmez (ed.), Güneş Karadeniz'den Doğar, Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar, Ankara 2013, 331-346.

Parke 1985 — H. W. Parke, The Oracles of Apollo in Asia Minor, Londra-Sydney 1985.

Perdrizet 1903 — P. Perdrizet, Une inscription d'Antioche qui reproduit un oracle d'Alexandre d'Abonotichos, CRAI, 1903, 62-66.

Petersen 1896 — E. Petersen, Beschreibung der Bildwerkwe, şurada: E. Petersen- A. von Domaszewski - G. Calderini (edd.), Die Marcus-Säule auf Piazza Colonna in Rom, Münih 1896, 39-125, Taf. I-LXIV.

Petsalis-Diomidis 2010 — A. Petsalis-Diomidis, Truly Beyond Wonders: Aelius Aristides and the Cult of Asklepios, New York 2010.

PIR — Prosopographia Imperii Romani, Berlin 1897-1898, 1933-.

Rec. Gén. — W. Waddington - E. Babelon - Th. Reinach, Recueil général des Monnaies grecques d'Asie Mineure, Paris 1896.

Reinach 1905 — Th. Reinach, Stele from Abonuteichos, The Numismatic Chronicle and The Royal Numismatic

Society 5, 1905, 113-119.

Rémy 1989 — B. Rémy, Les carrières sénatoriales dans les provinces romaines d'Anatolie au haut-empire (31 av. J. C.-284 ap. J. C.) (Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie), İstanbul-Paris 1989.

Robert 1950 — L. Robert, Hellenica, vol. IX, Paris 1950.

Robert 1960 — L. Robert, Hellenica, vol. XI-XII, Paris 1960.

Robert 1980 — L. Robert, A Travers l' Asie Mineure, Paris 1980.

Robert 1981 — L. Robert, Le serpent Glycon d'Abônouteichos à Athènes et Artémis d'Éphèse à Rome, CRAI, 1981, 513-535.

Robert 1982 — L. Robert, Dans une maison d'Éphèse, un serpent et un chiffre, CRAI, 1982, 126-132.

Robinson 1906 — D. M. Robinson, Ancient Sinope: First Part, The American Journal of Philology 27/2, 1906, 125-153.

Rpc Online — http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/

Ruzicka 1915 — L. Ruzicka, Die Münzen von Serdica, Numismatische Zeitschrift XLVIII, 1915, 1-82, Taf. 1-9.

Saprykin 2009 — S. J. Saprykin, The Religion and Cults of the Pontic Kingdom: Political Aspects, şurada: J. M. Højte (ed.), Mithridates VI and the Pontic Kingdom (Black Sea Studies 9), Aarhus 2009, 249-277.

SEG — Supplementum Epigraphicum Graecarum, 1923-.

SNG *v. Aulock Bithy.* — Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Sammlung H. von Aulock, Pontus-Paphlagonien-Bithynien, Heft 1-3, Berlin, 1957.

SNG *v. Aulock Mysien* — Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Sammlung H. Von Aulock, Heft 4: Mysien, Berlin 1957.

SNG *v. Aulock Pont.* — Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland,

Sammlung H. von Aulock, Pontus-Paphlagonien-Bithynien, Heft 1-3, Berlin 1957.

Sokolowski 1955 — F. Sokolowski, Lois sacrées de l'Asie Mineure, École française d'Athènes: Travaux et Mémoires des anciens membres étrangers IX, Paris 1955.

Strobel 1998 — K. Strobel, Galatia, Galatien, DNP IV, 1998, 742-745.

Swain 1996 — S. Swain, Hellenism and Empire: Language, Classicism, and Power in the Greek World, AD 20-250, New York 1996.

Şahin 1992 — S. Şahin, Statthalter der Provinzen Pamphylia-Lycia und Bithynia-Pontus in der Zeit der Statusänderung beider Provinzen unter Mark Aurel und Lucius Verus, EA 20, 1992, 77-90.

Şahin 2001 — N. Şahin, Zeus'un Anadolu Kültleri, İstanbul 2001.

Şahin 2009 — S. Şahin, Kragos Oros, Titanis Petra und der Apollontempel von Patara, Lokalisierungsversuche in der historischen Geographie Lykiens, şurada: E. Olshausen – V. Sauer (edd.), Die Landschaft und die Religion. Stuttgarter Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums 9, 2005 (Geographica Historica 26), Stuttgart 2009, 337-352.

Treister-Zubar 1995 — M. Y. Treister - V. M. Zubar, A Gold Medallion Representing Fortuna and Glycon From the Necropolis of Chersonesus, Ancient Civilizations from Scythia to Siberia 1/3, 1995, 334-345.

Varbanov — I. Varbanov, Greek Imperial Coins, 3 vols., Burgas 2002.

Victor 1997 — U. Victor, Lukian von Samosata - Alexandros oder der Lügenprophet, Leiden-New York-Köln

1997.

Weinreich 1921 O. Weinreich, Alexander der Lügenprophet und seine Stellung in der Religiosität der zweiten Jahrhunderts, Neue Jahrbücher für das Klassische Altertums 47, 1921, 129-151.

Winterthur H. Bloesch, Griechische Münzen in Winterthur, Bd. 2: Kimmerischer Bosporus, Pontus, Armenia Minor, Paphlagonien, Bithynien, Mysien, Troas, Aeolis, Lesbos, Ionien, Karien, Lydien, Phrygien, Lykien (Veröffentlichung des Münzkabinetts Winterthur), Winterthur 1997

Yébenes 2012 S. P. Yébenes, Guerra y religión: Luciano, el oráculo de Alejandro de Abonuteico y las derrotas de Sedatio Severiano contra los partos y de Marco Aurelio contra quados y marcomanos, Studia Historica - Historia Antigua XXX, 2012, 71-113.

ZPE Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik. Bonn 1967–.